

**АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

АЛИБОЕВА НИЛУФАР МАХАМАТАЛИ ҚИЗИ

**ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ТАҚЛИД
СЎЗЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ ТАДҚИҚИ**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Андижон-2021

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of dissertation abstract of doctor of Philosophy (PhD) in
philological sciences**

Алибоева Нилуфар Махаматали кизи

Ўзбек ва инглиз тилларида тақлид сўзларнинг қиёсий тадқиқи.....3

Алибоева Нилуфар Махаматали кизи

Comparative study of onomatopoeic words in Uzbek and English
languages.....

Aliboyeva Nilufar Makhmatali kizi

Сравнительное исследование звукоподражательных слов в узбекском и
английском
языках.....

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works55

**АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ҚЎҚОН ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

АЛИБОЕВА НИЛУФАР МАХАМАТАЛИ ҚИЗИ

**ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА ТАҚЛИД
СЎЗЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ ТАДҚИҚИ**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ (PhD)
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2021.2.PhD/Fil977 рақами билан рўйхатга олинган.

Диссертация Қўқон давлат педагогика институтида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (Ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Андижон давлат университети веб-сайти (www.adu.uz) ҳамда «Ziyounet» ахборот-таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар: Махмудов Низомиддин Мамадалиевич
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар: Хошимова Дилдора Мадаминовна
филология фанлари доктори, доцент

Алиева Шаҳноза Айбековна
филология фанлари бўйича фалсафа доктори

Етакчи ташкилот: Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети

Диссертация химояси Андижон давлат университети ҳузуридаги филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражаларини берувчи PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 рақамли Илмий кенгашнинг 2021 йил «30» август соат 12⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: Андижон шаҳар, Университет кўчаси 129 уй. Тел: 0(374) 223 8814; факс: 0(374) 223 88 30; e-mail: agsu_info@edu.uz)

Диссертация билан Андижон давлат университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (332 рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 170100 Андижон шаҳар, Университет кўчаси, 129 уй. Тел: 0 (374) 223-88-14.

Диссертация автореферати 2021 йил «24» август кuni тарқатилди.
(2021 йил «___» _____ даги _____ рақамли реестр баённомаси).

Шахабитдинова Ш.Х.
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш раиси, ф.ф.д., профессор

Усмонов Ф.Ф.
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш котиби, ф.ф.д.

Умарходжаев М.Э.
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш қошидаги илмий семинар раиси, ф.ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослиги бугунги кунга келиб бошқа ёндош фанлар билан таъсирлашуви натижасида тил ва жамият, тил ва онг, тил ва маданият, тил ва менталитет орасидаги алоқаларни таҳлил қилишга асосий эътиборини қаратмоқда. XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб тилшуносликда грамматик категориялар атрофлича ўрганилди, изчил ва узвий ҳолатда тартиблаштириб борилди. Замонавий тилшунослик фани зиммасидаги долзарб масалалардан бири турли лисоний бирликлар маъноларини, шу жумладан, тақлидий сўзларни бошқа тиллар доирасида қиёсий аспектда ўрганишдан иборат.

Дунё тилшунослигида тақлидий сўзлар, уларнинг морфологик сатҳдаги ўрни ва гапдаги вазифаси масалаларига доир қатор илмий изланишлар олиб борилган. Бироқ ҳанузгача инглиз тилида ушбу воситаларнинг қайси сўз туркумига оидлиги хусусида якуний хулосага келинмаган, тақлидий сўзларнинг контекстуал маънолари қиёсий ўрганилмаган, уларнинг бадий матндаги таржимаси муаммолари тадқиқот объекти сифатида қайд этилмаган. Морфологик жиҳатдан бир-биридан тубдан фарқланувчи инглиз ва ўзбек тилларида тақлидий сўзларнинг тилдаги ўрнига доир тадқиқотлар хулосаларини умумлаштириш, таржима эквивалентларини белгилаш муаммонинг долзарблигини белгиловчи омиллардан саналади.

Ўзбек ва инглиз тилларида воқеликнинг турлича идрок этилиши оламнинг лисоний манзарасига доир тафовутларни ҳамда тиллар миллий табиатини чоғиштиришда бир тил ҳодисасининг турли тизимли тиллар ифода имкониятларидаги алоҳидаликларни аниқлаш имконини беради. Тилнинг пайдо бўлиш жараёнини бевосита характерловчи тақлид сўзларнинг тилшунослик учун тилда бу бирликларнинг тилдаги мавқеи нақадар муҳим эканлиги яққолдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4997-сон «Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида», 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида», 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон Фармонлари; «Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида», 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон «Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорлари; Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 12 декабрдаги 984-сон «Давлат тилини ривожлантириш департаменти тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида»ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация иши муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. “Ахборотлашган

жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Таклид сўзлар жаҳон тилшунослигида, хусусан, инглиз ва рус тилшунослигида Н.М.Шанский А.А.Кононов, С.Воронин, Н.И.Ашмарин, И.В.Арнольд, X.Bredin, E.Laing каби олимлар томонидан ўрганилган бўлса, ўзбек тилшунослигида Н.Маҳмудов, Ш.Р.Ҳакимова, Р.Қўнғуров, С.Муталлибов, А.Исҳоқов, Ё.Абдурасуловлар тадқиқотларига объект бўлган.

Х.Брединнинг нуқтаи назарига кўра, таклидлар (ономатоплар) “тилшуносликда лисоний контекстда товушга иммитация қилиш натижасида юзага келувчи товуш символизми ёки товуш бирикмаси сифатида юзага келган”¹. Э.Лаинг эса таклиднинг бевосита грамматик вазифаси ва семантик хусусиятлари борасида “ономатоп бирлик ғояни фонологик контекстда ифодалашга хизмат қилади, шундай экан, ушбу сўз ҳеч қандай луғавий маънога эга эмас”лигини қайд этади². Ана шу тарзда инглиз тилшунослигида таклидий ифодалар мустақил луғавий маънога эга эмас, унинг маъноси контекст таркибида англашилади, деган қараш мавжуд бўлиб, таклидий сўзлар фонологик белгилар бирикмаси ва улар табиатдаги товушларга таклид орқали ҳосил бўлганлиги эътироф этилади.

Рус тилшунослигида фоносемантик ғоялар учун айнан таклидлар асос бўлган³

Ўзбек тилшунослигида таклидий сўзлар тадқиқини тарихан уч даврга ажратиш мумкин. Биринчи давр тадқиқотларида таклидий ифодалар морфологик қатламда ундовлар сирасига киритилади. Тилшунос олим А.А.Кононов ҳам шу фикрни қувватлайди⁴. Кейинроқ эса таклидлар ундовлардан ажратилиб на мустақил сўзлар, на номустақил сўзлар сифатида эътироф этилди, балки алоҳида, яъни оралиқ сўзлар сифатида гуруҳланди. Бу даврда таклидий ифодалар тасвирий сўзларга оидлиги ҳақидаги назариялар устуворлик қилди. Ҳозирда ўзбек тилшунослигида таклидий ифодаларнинг тадқиқига семантик аспектда ёндашилмоқда. Бу бирликларнинг контекстуал маъноси, этимологияси ва тиллардаги типологияси бош масалалардан саналади. Шунингдек, таклидий сўзларнинг услубий вазифалари ҳам матн тилшунослигининг муҳим масалалари қаторидан ўрин олди⁵.

¹Bredin H. Onomatopoeia as a Figure and a Linguistic Principle//New Literary History. – Johns Hopkins University Press Volume 27, Number 3, Summer, 1996. – P. 555-569.

²Laing E. A phonological analysis of onomatopoeia in early word production. – [First Language 2014\09\15 – P. 387.](#)

³ Бу ҳақда қаранг: Воронин С. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании – СПб.: Изд-во ЛГУ, 1990.

⁴ Бу ҳақида қаранг: Қўнғуров А. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Ташкент: Гос. изд-во УзССР, 1966.

⁵ Абдурасулов Ё. Структура подражательных слов в узбекском языке: Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. – Л., 1972. Ашмарин Н.И. О морфологических категориях подражаний в чувашском языке. – Казань, 1928. Боймирзаева С. Матн модаллиги. – Тошкент: Фан, 2010. – 151 б. Кононов А. Грамматика узбекского языка. – Ташкент: Гос.изд-во УзССР, 1948. Қўнғуров Р. Нутқ маданияти ва услубият асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. Нуруллова А.А. Ономатопея в современном английском, русском и немецком языках: Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. – Казан, 2013.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасаси илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Қўқон давлат педагогика институти илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Тилшуносликнинг долзарб муаммолари» мавзуси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади ҳозирги замон инглиз ва ўзбек тиллари тақлидий сўзларининг типологик хусусиятларини, доимий қўлланиш меъёрини кўрсатувчи семантик ва контекстуал тавсифини, таржима муаммоларини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

ўзбек ва инглиз тилидаги тақлидий ифодаларнинг олам лисоний манзарасидаги ўрни, семантик хусусиятлари ва тизимий муносабатларини очиш;

ўзбек ва инглиз тилидаги тақлидий ифода бирликларини келиб чиқиш манбаига қараб эмас, бевосита тақлидий сўзнинг фонетик хусусиятлари асосида тартибга солиш;

тартибга солинган ифода бирликларининг инглиз тилидан ўзбек тилига ва ўзбек тилидан инглиз тилига таржималари, луғатларда берилишига доир муаммо ва камчиликларни бартараф этиш юзасидан тегишли тавсияларни бериш;

тақлидий ифодалар таржималарига доир ютуқларни аниқлаш, мавжуд нуқсон, чалкашлик ва ноаниқликларни муайянлаштириш ҳамда улар ўрнига муқобил вариантлар таклиф қилиш;

хар икки тилдаги тақлидий сўзлар орасидаги маданий реалияларни аниқлаш ва уларнинг таржимаси муаммоларини очиб бериш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида инглиз ва ўзбек тилларидаги тақлидий сўзлар танланган.

Тадқиқотнинг предметини замонавий инглиз ва ўзбек тилларидаги тақлидий ифодаларнинг морфологик, семантик ва типологик-структур мақоми ҳамда ўзаро таржимада берилиши муаммолари ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотда баён, статистик ва дистрибутив таҳлил, семантик-стилистик изох, лексик-семантик (мантикий-семантик), киёслаш методларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ўзбек тилидаги тақлидий ифодалар шовқиннинг келиб чиқиш манбасига кўра эмас, балки шовқиннинг фонологик хусусиятига кўра инстантлар, континуантлар ва фреквентатив турларга бўлиниши мумкинлиги асосланган;

ўзбек тилида тақлидий ифодалар морфологик сатҳда мустақил ва номуустақил сўз туркумлари орасидаги алоҳида сўз туркуми сифатида категорияланиши, инглиз тилшунослигида эса тақлидий сўзлар ва тақлиддан шаклланган мустақил сўзлар ономатоплар деб аталиши, бироқ морфологик қатламда тақлиддан ясалган мустақил сўзлар ўзининг грамматик аломатларига кўра мавжуд мустақил сўз туркумларидан бирига оид эканлиги аниқланган;

тақлидий сўзларни ўзбек тилидан инглиз тилига, инглиз тилидан ўзбек тилига таржима қилишдаги камчиликлар, жумладан, тақлидий сўзларнинг

таржима матнида тушириб қолдирилиши ёки транслитерация йўли билан берилиши ҳамда ноэквивалентлар орқали ифодаланиши аниқланган;

таржимадаги камчиликларни бартараф этиш учун тақлидий сўзларнинг айнан эквивалентларидан фойдаланиш, аслиятдаги тақлидларни таржимада тасвирий сўзлар билан ифодалаш ёки таржимада тақлидларни бошқа сўз туркумлари воситасида ифодаланиши аниқланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Республика ва халқаро миқёсдаги илмий-услубий ва илмий-амалий конференциялар материаллари, ОАК рўйхатидаги махсус журналлар ҳамда хорижий илмий журналларда чоп этилган мақолалар ушбу тадқиқот материалларига асосланади, тадқиқот хулосаларининг республика миқёсида амалиётда жорий этилганлиги, натижаларининг ваколатли ташкилотлар томонидан тасдиқланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижалари илмий аҳамияти унда тақлидий ифодаларни семантик-структур-типологик таҳлил қилишнинг комплекс методикаси ишлаб чиқилганлиги, тадқиқот натижалари инглиз ва ўзбек тилларидаги тақлидий сўзларни лингвотипологик жиҳатдан ўрганиш бўйича изланиш олиб борувчилар учун муҳим маълумотлар бериши, келгусидаги тадқиқотлар учун илмий-назарий манба сифатида хизмат қилиши билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти тадқиқот натижаларидан инглиз тили грамматикаси, қиёсий типология, таржима назарияси ва амалиёти бўйича назарий ҳамда амалий ўқув-услубий қўлланмалар яратиш тизимини ишлаб чиқиш, тегишли бирликларни луғатларда изоҳланиши учун асос бўлиб хизмат қилиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Инглиз ва ўзбек тилларида тақлидий ва тасвирий сўзларнинг ўзаро алоқаларини қиёсий тадқиқ этиш асосида:

ўрганилган диссертация материаллари ва хулосаларидан тил ва маданият муштараклиги, тақлид сўзларнинг семантик-функционал ва лингвокультурологик хусусиятлари, уларнинг нутқ маданиятига муносабат масаласи, туб сўзлар ва ўзлашган сўзлар функционал категоризациясини амалга ошириш, тилларда маъно қоришиқлиги тушунчаси, унинг асосий тамойиллари, уларни белгилаб берувчи омилларни ўрганиш, услубий жиҳатдан тақлид сўзларни ўзига хослиги жиҳатларига ойдинлик киритишга доир таҳлиллардан “Оммавий лисоний маданиятни шакллантириш методлари ва методологиясини ишлаб чиқиш” мавзусидаги ОТ-Ф1-18 рақамли фундаментал лойиҳада фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2021 йил 18 майдаги 319-1805-35-сон маълумотномаси). Натижада олий таълим тизимида чет тилини қиёслаб ўқитиш жараёнида талабаларнинг нутқий маданияти ва кўникмаларини таъминлаш методологияси такомиллашган;

“Оламнинг миллий лисоний манзарасида тақлидлар ва уларни типологик ўрганиш муаммолари” деб номланган учинчи бобидаги материаллардан, тилнинг маданий табиати, семантик ўзига хосликлари ва

маданиятлараро мулоқотда лексемаларнинг миллий-маданий хосланганлигига оид назарий қарашлари, амалий тавсиялари ва илмий хулосаларидан “Тафаккур бўстони” нашриётида нашр қилинган 5221000-Филология ва тилларни ўқитиш (ўзбек тили) бакалаврият таълим йўналиши учун мўлжалланган “Ҳозирги ўзбек тили” дарслигида фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2021 йил 18 майдаги 319-1805-35-сон маълумотномаси). Натижада тақлид сўзларнинг ўзига хос хусусиятларига оид қарашлар мукамаллашган.

тақлидий сўзларнинг ўзбек тилидан инглиз тилига, инглиз тилидан ўзбек тилига таржима қилишнинг муаммоларига оид тавсиялардан, ўзбек тилидаги тақлидий ифодаларни шовқин турига кўра структур кўринишлари ҳамда инглиз тилидаги тақлидий сўзларнинг морфологик хусусиятлари ва морфологик сатҳдаги ўрнига доир илмий хулосалардан “Институт ва университетларда соғлиқни сақлашга оид фанларни модернизациялаш” мавзусидаги (2015-2018) номли халқаро лойиҳада фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2021 йил 18 майдаги 319-1805-35-сон маълумотномаси). Натижада тиббий мулоқотда тақлидларнинг тутган ўрни кўрсатилган ва назарий билимларни амалда қўллаш, нутқий малака ва кўникмаларни шакллантиришга оид тавсиялар берилган;

ўзбек тилидаги тақлидий ифодаларнинг услубий жиҳатлари, морфологик сатҳда мустақил ва номустақил сўз туркумлари орасидаги алоҳида сўз туркуми сифатида категорияланиши, инглиз тилшунослигида эса тақлидий сўзлар ва тақлиддан шаклланган мустақил сўзлар умумлаштирилган ҳолда ономотоплар деб аталиши, бироқ морфологик қатламда тақлиддан ясалган сўзлар мустақил сўзлар ўзининг грамматик аломатларига кўра мавжуд мустақил сўз туркумларидан бирига оид дея эътироф этилиши ҳамда таржимадаги ўзига хос жиҳатларга доир илмий хулосалардан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг “O’zbekiston” телерадиоканали ДУК “Маданий-маърифий ва бадиий эшиттиришлар” муҳаррияти томонидан тайёрланган “Таълим ва тараққиёт“, “Адабий жараён” радиоэшиттиришларининг 2021 йил январь ва февраль ойлари сонларида тадқиқотга тортилган мавзу юзасидан бўлиб ўтган суҳбатларда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг “O’zbekiston” телерадиоканали ДУКнинг 2021 йил 29 мартдаги O’z/R-01-35-21-сон маълумотномаси). Натижада тақлидий сўзларнинг ўзбек тили нутқ маданиятидаги ўрни, инглиз-ўзбек тилларига таржима қилишдаги муаммолар ечими илмий-амалий асослаб берилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 3 та халқаро ва 2 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларнинг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 12 та илмий иш, шулардан, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси томонидан докторлик диссертацияларининг асосий илмий натижалари чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 6

та илмий мақола, жумладан, 4 таси республика ва 2 таси хорижий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Умумий ҳажми 129 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг «**Кириш**» қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси ёритилган, тадқиқотнинг мақсади, вазифалари, объект ва предмети, илмий янгилиги, амалий натижалари тавсифланган: олинган натижаларнинг назарий ҳамда амалий аҳамияти очиқ берилган, тадқиқотнинг жорий қилиниши, натижаларнинг эълон қилинганлиги, тузилиши ҳақида маълумот берилган. Ишнинг биринчи боби “**Оламнинг миллий лисоний тасвирида тақлидлар ва уларни типологик ўрганиш муаммолари**” деб номланган ва уч қисмдан иборат: “Оламнинг миллий лисоний манзарасида тақлидлар”, “Тилшуносликда тақлидлар назарияси”, “Тақлидий сўзларни типологик ўрганиш зарурати ва муаммолари”. Оламнинг лисоний манзараси, бадиий тасвири ҳар бир тилда ўзига хос ва серқирра бўлиб, бу борлиққа миллий назар, ҳар бир тилнинг ўзига хос фонетик системаси ҳамда миллий артикуляция хусусиятлари билан боғлиқдир. Ҳар бир тил учун ўзаро кўп ҳам фарқланмайдиган жиҳатлар билан бирга, тилларнинг ўзига хос хусусиятлари яққол кўзга ташланиб турадиган, соф миллий лисоний табиатга эга бўлган жиҳатлар ҳам борки, у тилнинг моҳиятини, тиллар оламидаги ўзига хосликларни таъминлайдиган ҳодисалар ҳисобланади. Ўтган асрнинг ўрталарига келиб тилшуносликда грамматик категориялар атрофлича тадқиқ қилинди, изчил ва узвий тартиблантирилди. Албатта, бу жараёнда баъзи миллий тиллар, шу жумладан, ўзбек тили ҳам бошқа тилшунослик мактаблари ақидалари асосида тадқиқ қилинди. Натижада, рус тилшунослиги қолипларида шакллантирилган ўзбек тилшунослиги муҳим тил ҳодисаларининг айрим жиҳатларини бу тил андозалари нуқтаи назардан ўрганди. Кейинроқ ушбу чекланиш ва сунъийликлар структур тилшунослик тадқиқотларида қайта кўриб чиқиладиган бўшланди. Тилшунослар оламнинг лисоний манзараси ва концептосфера айнаи бир воқеликнинг турлича номланиши деган фикрни билдиришади. Демак, концептосферанинг таркибий қисми ҳисобланган концептлар – олам лисоний манзарасининг ҳам асосий воситаси. Энди оламнинг лисоний манзарасида тақлидлар қандай ўринга эга, деган муаммо ечимига ўтар эканмиз, бунинг учун тақлидий сўзларнинг келиб чиқиши, семантик вазифаси ва моҳияти масалаларига тўхталиш лозим.

Маълумки, тилнинг пайдо бўлиши хусусида гап кетар экан, идеалистлар ва материалистлар масала ечимига икки нуқтаи назардан муносабатда бўладилар. Идеалистлар тилнинг илоҳий куч томонидан яратилганига, инсон воқеа-ҳодиса, предметларни кўриши билан уларга илоҳий изҳор асосида ном бера бошлаганига ишонишса, материалистлар тил ижтимоий меҳнат туфайли

пайдо бўлган ва ривожланган, деган фикрни илгари суришади⁶. Ҳозирги тилшунослик нуқтаи назаридан қаралса, нарсалар билан уларнинг номи орасида, умуман олганда, ҳеч қандай боғланиш йўқ. Бундан бир неча юз минг йил бурун пайдо бўлган тилларнинг фонетик тизими, сўз бойлиги, грамматикаси ва бошқа муайян хусусиятларидан қатъий назар, умуман тилнинг келиб чиқиши ўрганилар экан, энг аввало, тилнинг келиб чиқишидаги шарт – шароитларни тадқиқ қилиш, яъни инсонлар қандай шароитда сўзлай бошлаганликларини ўрганиш ва бу масалани тилнинг келиб чиқиши масаласи билан боғлаган ҳолда таҳлил қилиб, хулоса чиқариш лозим. Шунга қарамасдан, тақлидларнинг олам миллий лисоний манзарасида ўзининг мустаҳкам ўринга эга эканлигини тасдиқлаш лозим. Аввало, ҳар бир тилдаги тақлидий ифода шу тил сўзловчиларининг артикуляцион имкониятларини, тилнинг фонетик кўламини намоён этади. Тақлидий ифодалар сўзловчиларнинг (бизнинг назаримизда, бутун бир миллатнинг) у ёки бу табиий ҳодисани қай шаклда қабул қилишини намоён этади. Шунингдек, табиий ҳодисага нисбатан муносабат, воқеликка нисбатан ҳиссий ёндашув ва яна мазкур ҳодисанинг миллат менталитети ва тажрибасида қандай из қолдиргани – буларнинг бари тақлидий сўзнинг структураси, кўлланиш доираси ва ҳатто фонетик таркиби орқали англашилади. Масалан, *милт-милт, шип-шип, шилдир-шилдир, жимир-жимир* тақлидий ифодаларининг фонетик таркибидан ҳаракат ёки ҳолатнинг киши онгида ижобий таассурот қолдириши, ушбу ифодалар ижобий, ёқимли манзараларни кўллашда ишлатилиши каби ҳолатларни кўриш мумкин. Бу каби тасвирий ифодавий ўзига хосликларни сўзлар таркибида такрорланувчи *и* тор унлиси орқали англаса бўлади. Қолаверса, тақлидий ифодаларнинг айнан ўз маъносига мос контекстда эмас, балки бутунлай бошқа контекстларда ҳам кўлланиши ушбу воситаларнинг юқори тасвирий хусусиятларидан далолат беради. Билъакс, *чалп-чулп, шапир-шупур, тапир-тупур, зарч-гурч* тақлидлари жараённинг тез ёки кутилмаганда содир бўлганлиги, ҳаракатнинг кўпол равишда амалга оширилганлигини, ҳаракатнинг сониявийлигини ўз таркибидаги унлилар орқали тўлақонли ифодалаб беради. Ушбу тақлидий ифодаларнинг кесим, аниқловчи ёки ҳол вазифасида буткул бошқа контекстларда кўлланилганда ҳам айти шу маъноларни англашиши воқеликни тасвирлашда тақлидий ифодаларнинг нечоғлик муҳим эканлигини, уларнинг тасвирий имкониятлари қай даражада кенглигини яққол кўрсатиб беради, зеро, “маълум бир тил сўзлашувчиларининг менталитети ва ментал ўзига хослиги инсоннинг борлиқдаги қайси товушларни қай шаклда эшитиши орқали англашилади”⁷. Шу билан бирга, тақлидий ифодалар у ёки бу ҳодисанинг сўзловчи онгида қандай кайфият уйғотишига ҳам ишора қилади. Товушлар кетма-кетлиги, яъни

⁶Раҳимов С., Умурқулов Б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Молия, 2003. – Б. 13; Якушин Б.В. Гипотезы о происхождении языка.– М.: Наука, 1985.

⁷Шляхова С.С. Звукоизобразительность в коми-пермяцком языке / С.С. Шляхова, А.С. Лобанова; Перм. гос. гуманитар.-пед. ун-т.– Пермь, 2012. 297 с; Шляхова С.С. Исследование звукоизобразительности в пермских языках: проблемы и перспективы. Статья третья // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология, 2012. №1.– С. 9-16.

сўзнинг товуш таркиби ундаги ижобий ёки салбий маънони намоён эта олади ва бунга юқорида келтирилган тақлидий сўзлар якқол мисол бўла олади.

Оламнинг лисоний манзарасида тақлидий сўзларнинг ўрни шакшубҳасиз муҳим, шунингдек, ушбу сўзлар асосида *оламнинг товушли тасвири* атамаси шакллангани тақлидларнинг кенг тасвирий имкониятига далил. Тақлидий ифода воситалари олам умумий лисоний манзарасининг дастлабки қатлами, яъни фонетик қатламини ташкил этади. Тилшунослар ушбу дастлабки қатламни, шунингдек, оламнинг умумий лисоний манзарасидаги *товушни ифодалаш қатлами* дея номлашади. Тақлидий сўзларнинг фонетик таркиби тил сўзловчиларининг ўзига хос талаффуз имкониятидан келиб чиққан ҳолда турли тилларда ҳар хил шаклланишига қарамай, уларнинг маъноси, яъни семантик хусусиятлари барча тиллар учун умумий. Айтиш лозимки, тақлидий ифодалар ўзининг функционал имкониятлари кўламига кўра бошқа категориялардан кескин ажралиб туради. Турли товушлар бирикуви негизида воқелик шовқинини айнан акс эттириш учун жамланган тақлидий сўзлар нутқда турли шаклда кўллана олади. Зеро, муайян шовқинни номлаб келувчи тақлидий бирликлар гапда турли шакл ясовчи кўшимчалар ёрдамида кесим, аниқловчи, тўлдирувчи ва ҳол вазифасини бажара олади. Айни шундай полифункционаллик хусусиятлари сабаб тақлидий сўзлар оламнинг миллий лисоний манзарасида алоҳида аҳамият касб этади. Қолаверса, тақлидий ифодалар маълум бир миллатнинг атроф-муҳит ва ундаги ҳодисаларни қай тарзда англаши ва ушбу воқеа-ҳодисаларни қандай ифодалашига оид қонуниятларни кўрсатиб беради.

Сўзлар турли асосда пайдо бўлади. Шу билан бирга, турли миллий тилларда сўзларнинг пайдо бўлишида уларнинг ўрни ва роли ҳам турлича. Зеро, миллатларнинг нигоҳлари ҳам “миллий”, уларнинг ҳар бири бир нарсанинг маълум бир томонига бошқасига нисбатан кўпроқ эътибор беради ва бу эътибор натижаси ўлароқ бир ҳодиса турли тилда турлича номланади. Тақлидий сўзларни морфологик таснифлаш, уларнинг грамматик категория сифатидаги хусусиятларини белгилашга қаратилган тадқиқотлар ҳулосаси бир-биридан фарқланади. Ўзбек тилшунослигида тақлидий сўзларнинг ўрганилишини тарихан уч йирик даврга бўлиш мумкин. Биринчи давр тадқиқотларида тақлидий ифодалар морфологик қатламда ундовлар сирасига киритилади. Кейинчалик эса улар ундовлардан ажратилиб, на мустақил сўзлар, на номустақил сўзлар сифатида баҳоланмасдан, алоҳида оралиқ сўзлар сифатида гуруҳланади. Бу даврда тақлидий ифодалар тасвирий сўзларга оидлиги ҳақидаги қарашлар илгари сурилади. Сўнгги давр, яъни замонавий ўзбек тилшунослигида тақлидий ифодаларнинг тадқиқи семантик нуқтаи назардан олиб борилмоқда. Уларнинг контекстуал маъноси, этимологияси ва бошқа тиллардаги бирликлар билан типологияси тилшуносликнинг эътибор марказида бўлиб қолмоқда. Шунингдек, тақлидий сўзларнинг услубий вазифалари ҳам матн тилшунослигининг қизиқарли муҳим масалалардан бири бўлиб турибди.

Инглиз тилида таклид сўзлар табиий товушларни сўз шаклида таклид қилиш деб таърифланади⁸. Ономатофия – бу табиий товушларга, жисмоний кучларга ва инсоний ифодаларга ўхшаш сўзларни яратишни белгилайдиган атама. Ономатоф сўзлар, улар кўрсатадиган объектлар ва товушларга таклид қилиш сўз бирикмаси асосида баъзи турларга бўлинади. Х.Бредин томонидан таклиф қилинган назарияга асослансак, у ономатоф сўзларни уч турга – тўғридан тўғри, ассоциатив ва намунали каби турларга ажратади⁹. Маъно ва товуш ўртасидаги муносабатни турлича ифодалаш ва талқин этилишига кўра ономатофиянинг уч тури фарқланади. Биринчиси – тўғридан тўғри ономатофия бўлиб, улар товушни айнан ўзини ифодаловчи сўзлардир. Масалан, *bang, moan, cluck va hiss* каби сўзлар. Кейинги категориядаги ономатофлар объектга ёки уларга тааллуқли ҳаракатга ўхшашлиги учун эмас, балки овоз ассоциацияларига алоқадор: *whip* – бу *whip* томонидан чиқарилган овоз, *cuckoo* эса қушнинг номи. Ушбу сўзларни ассоциатив ономатофлар сифатида таснифлаш мумкин. Учинчи турдаги ономатофлар нутқ эгаси томонидан қилинадиган жисмоний ишнинг миқдори ва характерига асосланади. У намунали ономатоф деб аталади. Турли хил сўзлар турли хил мушак кучларини талаб қилади; *nimble* ва *dart* каби сўзлар, масалан, *sluggish* ва *slothful*га караганда камроқ куч талаб қилади. Товуш ва у орқали ифодаланадиган тушунчанинг ўхшашлиги, у билан боғлиқ бўлган ғоя бўлиши зарур.

Бизнинг фикримизча, таклидий ифодаларнинг грамматик имкониятлари кўлами, бошқа категориялар билан муносабатларга кириша олиш хусусиятлари, семантик характеристикаларини инобатга олган ҳолда, уларни олмошлар каби гапда турли синтактик вазифада қўллана оладиган мустақил сўзлар сирасига киритиш мумкин ва бунда соф таклидларни исмлар сифатида баҳолаш лозим бўлади. Бироқ бу каби ёндашувлар нисбатан илғор илмий қарашлари ва кенг қамровли фаразлари билан ажралиб турувчи инглиз тилшунослигида ҳам қузатилмайди.

Мавжуд барча тилшунослик соҳалари орасида типологик лингвистика – қиёсий тилшуносликнинг ўрни ажралиб туришини таъкидлаш лозим. Зеро, турли тиллардаги лисоний ходисаларнинг умумий ва фарқли хусусиятларини аниқлаш, уларни атрофлича қиёсий таҳлил қилишга йўналтирилган изланишлар ўз натижаларининг амалий самарадорлиги билан ажралиб туради. Гарчи таклидий сўзлар маълум бир маънода универсалия ҳисобланиши мумкин бўлса-да, таржимада уларни транслитерация қилиш ва таклид маъносини изоҳ орқали ўгириш каби камчиликларга йўл қўйилмоқда. Таклидий сўзлар таржимасига етарлича эътибор қаратилмаслиги, мактаб дарсликларида уларни ўқув луғати таркибига киритмаслик натижасида ўқувчилар онгида ушбу сўзлар ҳақида лингвистик бўшлиқ ҳосил бўлмоқда. Структурасига кўра

⁸<https://dissertation.net/dic.nsf/lingvistic/971>

⁹ Bredin H. Onomatopoeia as a Figure and a Linguistic Principle//New Literary History. – Johns Hopkins University Press Volume 27, Number 3, Summer, 1996. – P. 555-569.

тилимиздан кескин фарқ қилиши, устига-устак, манбалар етишмовчилиги сабабли ўқувчиларда инглиз тили ўзлаштириш узок вақт талаб қиладиган, тушунарсиз ва мураккаб тил деган таассурот уйғотмоқда. Тақлидий сўзлар ва бошқа тил бирликларининг чоғиштирма усулда ўрганилиши натижасида ўқув электрон луғатлари тузиш, кейинчалик уларни корпус таркибига киритиш мумкин. Кўзда тутилган ушбу режаларни амалга оширишда инглиз тилидаги турли бир тилли корпуслар, шунингдек, параллел корпуслардан андаза олиш мақсадга мувофиқдир.

Ишнинг иккинчи боби “**Инглиз тилида тасвирий ва тақлидий маънонинг ифодаланиши ҳамда уларнинг ўзбек тилида берилиши**” деб номланади ва қуйидаги қисмлардан иборат: “Инглиз тилида тасвирий маънонинг ифодаланиши”, “Инглиз тилидаги ономотоп бирликларнинг турлари ва қўлланиш хусусиятлари ҳақида”, “Ўзбек ва инглиз тилларидаги тасвирий ва тақлидий ифодаларнинг ўзаро таржимаси”.

Флектив тиллар оиласига мансуб инглиз тилида ҳолат ёки ҳаракатга нисбатан қўлланадиган тасвирий ифодалар¹⁰ аксарият ҳолларда тақлид сўзлардан келиб чиқмайди, бу каби бирликлар мустақил луғавий маънога эга соф феъл ҳисобланади. Гапда ушбу феъл шакллари турли семантик вазифани бажариб келиши мумкин. Шу ўринда инглиз тилидаги тақлид ва тасвирий сўзларнинг орасидаги тафовутга алоҳида урғу бериш лозим. Масалан: *He could hear his mother playing the piano, not For Elise now but something else he didn't like so well - something that sounded dry and fussy; he could hear rain flickingsteadily against the kitchen windows.* (King, “S.It”) – У онасининг пианино чалаётганини эшитиб турарди, бу сафар Элизага куй эмас, унга ёқмайдиган аллақандай бошқа бир қуруқ ва тушунарсиз оҳанг; қулогига узлуксиз ёмғирнинг деразани мудом **чертаётгани** эшитилди¹¹. Ушбу мисолда ёмғир товушига нисбатан *flickingsteadily* тақлидий ифодаси қўлланган. Гарчи бу тасвирий бирлик туркий тиллардагидек соф тақлид кўринишида эмас, балки феъл шаклида қўлланган бўлса-да, у ёмғирнинг қай тарзда, қай ҳолатда ёғаётганига эмас, балки унинг қандай овоз чиқараётганига эътиборни тортади. Инглиз тилида ҳолатга тақлидни тасвирловчи бирликлар ўзбек тилига нисбатан кам. Мавжуд тасвирий ифодалар эса фақат маълум бир қолипга солинган ҳолатларга, жумладан, кўз қарашлари, бирор предметнинг тусланиши кабиларга нисбатан қўлланилади. Масалан: *His dirty blond hair was banded back in a ponytail. His light blue eyes never seemed to blink. But the first thing most people noticed were the scars radiating out from his nose. The doctors had said they could fix them, but he'd told them not to bother.* (Mazel Adam, “Morgantown”) – Унинг малларанг кир сочлари бир тутам қилиб боғланганди. Мовий ранг кўзлари эса сира **пирпирамасди**. Лекин кўпчилик, энг аввало, унинг бурни атрофидаги чандиқларга эътибор берди. Шифокорлар чандиқларни даволай олишларини айтишса-да, у “овора бўлманглар” дегандек рад этди.

¹⁰Биз бунда тасвирий ифода терминини ўзбек тилшунослигида оммалашган парафраза термини билан вариантдош бирлик сифатида қўлланадиган тасвирий ифода атамаси маъносидан буткул бошқа моҳият билан қўллаймиз.

¹¹ Шу ва бошқа ўринлардаги муаллифи кўрсатилмаган таржималар тадқиқотчиники.

Бу парчада *to blink* (*пирпирамоқ*) сўзи ҳолатни ифодалаш учун қўлланган, бироқ айти лексемани тақлид асосида вужудга келган тасвирий сўз сифатида баҳолаш мушкул. Зеро, у от ҳам, мустақил маънога эга феъл ҳам ҳисобланади. Инглиз тили луғатларида от сифатида ҳам (“пирпиратиш”, “милтиллаш”, “лаҳза”: луғат шакли – *a blink*), феъл (“пирпирамоқ”, “милтирамоқ”: луғат шакли – *to blink*) сифатида ҳам изоҳланади. Мазкур ҳолатлар инглиз тилидаги тасвирий бирликларнинг аксарияти генетик жиҳатдан тақлидлардан келиб чиқмаганлигини кўрсатади. Аксинча, ҳолатни ифодаловчи бу каби тасвирий сўзлар, ўзбек тилидагидек, тақлид семантикасига эга бўлса-да, грамматик жиҳатдан от, феъл ёки бошқа туркумга мансуб сўз сифатида қаралиши лозим. Инглиз тилидаги тасвирий ифодаларнинг ўзбек тилидан яна бир фарқли жиҳати шундаки, бу лексемалар аксарият ҳолларда жуфтлашмаган бўлади. Ўзбек тилидаги каби *лип-лип*, *гулдур-гулдур* каби такрорланувчи ёки *тарс-турс*, *шарт-шурт* каби жуфт тасвирий ифодалар инглиз бадий адабиётида деярли учрамайди. Унинг ўрнида эга, кесим, ҳол, тўлдирувчи ёки аниқловчи шаклида турлича ҳолатга тақлидни англлатувчи сўзларнинг тасвирий сўз сифатида қўлланишини кўриш мумкин. Хуллас, инглиз тилида товуш ва образ (ҳолат) ифодаси, асосан, от ёки феъл туркумига мансуб тасвирий сўзлар билан ифодаланади. Айрим тасвирий сўзларнинг генетик жиҳатдан тақлид унсурларидан келиб чиққанлиги сезилиб турса ҳам, инглиз тили флектив тиллиги боис улар феъл тарзида берилади, лекин улар семантикасида тақлид маъноси ҳам бўлади. Бизнингча, инглиз тилида феълга ёки отга айланган тақлидий-тасвирий сўзларнинг генезисини тадқиқ қилиш флектив тилларнинг тарихий ҳолатидаги тақлидлар ҳозирги ҳолатидан бирмунча фарқ қилганлигини билиш имконини беради. Зеро, тақлидий-тасвирий сўзлар анча катта миқдорни ташкил қиладиган ўзбек тилида тақлидларнинг мустақил ҳолда кесим вазифасида келиши жуда кам учрайди, лекин қадимги ёдгорликлар тилида тақлидлар кесим вазифасида кенг қўлланган. Буни “*Тевей эмиги жор-жор*” – *Эшик тақ-тақ: кимдир келди* (Юсуф Хос Ҳожиб, “Қутадғу билиг”) каби мисоллар далиллайди.

Замонавий инглиз тилшунослигида тақлид сўзлар икки асосий гуруҳ, яъни товушга тақлид ва ҳолатга тақлидни билдирувчи бирликлар тарзида таҳлил қилинади. Инглиз ва ўзбек тилларидаги тақлид сўзларни қиёсий ўрганиш ва категорияларга ажратиш ушбу бирликлар лисоний хусусиятларининг нутқий воқеланишини таҳлил қилиш имконини беради. Тақлид сўзларни бу тарзда қиёсий таҳлил қилиш бадий таржимада аслиятдаги объективлик, асосий тилдаги матннинг бўёқдорлигини сақлаб қолишда аҳамиятли. Албатта, тақлид сўзларни нафақат фонетик, балки лексикологик, лингвистик ва прагматик асосда тадқиқ қилиш ҳам ушбу бирликларнинг моҳиятини янада чуқурроқ англашга хизмат қиладди. Қолаверса, тақлид сўзлар тузилиши борасидаги таҳлиллар ҳам тилнинг фонетик ва лингвистик ўзига хосликлари юзасидан тегишли хулосалар чиқаришда муҳимдир. Тақлид сўзлар замонавий инглиз тилшунослигида *ономатопея* (инг. *onomatopoeia*) деб юритилади. Ушбу термин юнон тилидаги “*νοματοποιή*” – *онома* – “ном” ва “*ποι*” – “бермоқ” сўзларининг бирикувидан

ясалган. Инглиз тилшунослигида ономатоплар табиий ва жонсиз буюмлар билан боғлиқ товушларга, шунингдек, ҳолатга тақлидни билдирадиган сўз ва бирикмалар, от ёки феълнинг таркибий қисми сифатида талқин қилинади. Инглиз тилидаги ономатопларнинг асосий умумий хусусиятлари сифатида куйидагиларни айтиш мумкин: *биринчидан*, инглиз тилида тақлид сўзлар мустақил маънога эга лексемалар ҳисобланади. Қолаверса, ушбу сўзлар сўз ясовчи аффиксларни қабул қилиб (бунда ономатопларнинг аффиксация ва флексия натижасида туркуми ўзгаради), бир сўз туркумидан бошқасига ўтади), нутқда турли вазифаларни бажариши – нафақат ундов гап, балки эга, кесим, тўлдирувчи, ҳол ёки аниқловчи вазифаларида ҳам келиши мумкин; *иккинчидан*, тузилиши жиҳатидан инглиз тилидаги тақлид сўзлар ҳам қисқалиги билан ажралиб туради. Бундай сўзлар, асосан, бир бўғинли асосдан ташкил топади ва инглиз тилидаги тақлид сўзлар ўзбек тилидаги шундай бирликларга яқин туради; *учинчидан*, инглиз тилида товушга тақлидлар кўпроқ учрайди, ҳолатга тақлидлар эса нутқда нисбатан камроқ қўлланилади. Ҳолатга тақлид сўзлар ономатоплар туркумига киритилса-да, алоҳида гуруҳ “агломерат”лари сифатида тадқиқ қилинади; *тўртинчидан*, инглиз тилидаги ономатоплар кўп ҳолларда кўчма маъно ҳам ифодалайди; *бешинчидан*, инглиз тилшунослигида тақлид лексемалари имитатив birlik, яъни ундовлар, шунингдек, ономатоплар гуруҳига оид деган турли қарашлар мавжуд¹².

Семантик нуқтаи назардан инглиз тилидаги тақлид сўзларни куйидаги асосий гуруҳларга бўлиш мумкин. Биринчи гуруҳга ҳайвонлар товушига тақлидни ифодаловчи сўзлар киритилади. Бу гуруҳдаги тақлид ифодаловчи сўзлар жуфтлашган/жуфтлашмаган ҳолда қўлланиши мумкин. Бундай birlikларнинг фонетик ўзига хослиги унли товушларнинг жуфтлашиши ёки унлилар дифтонглашишида кўринади. Масалан: 1. *A bird uttered its last 'cheep.'* And right above the oak tree the first star shone (John Galsworthy, *The Forsyte Saga*) – *Қуш сўнги бор “чий” этди. Эман дарахти узра илк юлдуз чарақлади.* 2. *Cheep! Cheep!* said the young one, and tumbled out. (Hetty Browne, “Sarah Withers”) – *Ёш полапон “чий! чий!” дея овоз чиқарди, сўнг ҳолсиз йиқилди.* Товушга тақлиднинг иккинчи туркумига табиат ҳодисаларидан чиқадиган товушга тақлидни киритиш мумкин. Бу турдаги онома топ birlikлар табиат ҳодисалари, жумладан, момақалдинок, тошқин, шамол, ёнғин ва шу каби қатор бошқа ҳодисалар товушига тақлидни ифодалайди. Шунингдек, ушбу туркумга предметларнинг физик товушларини ифодаловчи ономатоплар ҳам киритилади: *A loathsome bleep at the register. Bleep, bleep, bleep.* Trixie, the cashier, calculated ninety-eight dollars (Sativa January, “Title Happier Lives”) – Қабулхонадан бир маромдаги ғашга тегадиган (пилқиллаган) товуш эшитилди: “Пилқ”, “пилқ”, “пилқ”. Кассир қиз Трисси тўксон саккиз доллар ҳисоблади. Тақлидларнинг учинчи турига инсон нутқида турли шовқинга нисбатан қўлланадиган ономатоплар киради. Мисоллар: *Miss Watson would say, "Don't put your feet up there, Huckleberry;" and "Don't scrunchup like that,*

¹²Қаранг: Нуруллова А.А. Онома топья в современном английском, русском и немецком языках: Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. – Казан, 2013.

Huckleberry – set up straight;" and pretty soon she would say, "Don't gap and stretch like that, *Huckleberry – why don't you try to behave?"*(Mark Twain, "Huckleberry Finn") – Ватсон хоним бўлганларида: – "Геклберри, оёғингни у ерга қўйма, бунақа **чалпиллама**. Геклберри, тўғри ўтир", – деган бўларди. Яна дарҳол: "Қаддингни тик тут, керишма, Геклберри – нега тўғри тура олмайсан-а?" – дер эди. Юқоридаги тақлидий бирлик предлогли феъл ёрдамида ифодаланган. Юқоридаги мисол ва фикрлардан шундай хулоса қилиш мумкинки, келтирилган ҳар уч категорияга оид тақлидий бирликлар гапда жуфтлашади ва аллитерацияга учрайди.

Тасвирий ҳамда тақлид сўзларни бир тилдан иккинчи тилга таржима қилишда чалкашлик ва мураккабликлар туғилиши – табиий. Бунда бир тилдаги тасвир бошқа тилда умуман ўзгача англашилишини инобатга олиш зарур. Бир тилдаги сўз бошқа тилда кўплаб воситаларни ўзига муқобил сифатида танлаши мумкин. Таржима жараёнида, албатта, ушбу бирликнинг нафақат семантик хусусияти, балки услубий имконияти, прагматик томони ҳам эътиборга олиниши лозим.

Кузатишлардан маълум бўлдики, баъзан тасвирий ифода қўлланган жумлаларда айнан шу элемент таржимада ташлаб кетилади. Тасвирий элементларни ташлаб кетган ҳолда таржима қилиш, албатта, матннинг бадиий бўёқдорлигига сезиларли даражада путур етказилади. Қуйида бир жумланинг тасвирий ифодасиз таржимасини кўриб ўтамиз: Масалан: *Акрам ўрнидан дик этиб турди* (С.Анорбоев, "Оқсой шалолалари") – *Akram stood up from his place.*

Ана шундай услубий хатоликлар ўзбек тилидан инглиз тилига қилинган кўплаб бадиий таржималарда учраб туради. Табиийки, бунга таржимоннинг айтишга тенг бўлган тасвирий ифода топа олмаганлиги сабаб бўлиши мумкин. Бироқ аниқ тенг келадиган тасвирий ифода инглиз тилида мавжуд бўлмаса, уни қолдириб кетмасдан, бошқа бирор сифат ёки равишдан фойдаланиш мумкин бўлади. Тиллараро типологик фарқлар бундай йўл тутишга имкон беради. Масалан: *Akram stood up immediately from his place.* Иккинчи таржима намунасида тасвирий ифода равиш сифатида таржима қилинган. Албатта, бу ҳам аниқ тасвирий ифода эмас. Шунга қарамай, қўлланган бирлик аслиятдаги тасвирий ифоданинг маъносини, яъни тезда сапчиб туриш маъносини тўлақонли ифода қилади. Инглиз бадиий матнларидаги тақлидий ва тасвирий сўзларнинг ўзбек тилига таржима қилинишида ҳам бир қанча ўзига хос жиҳатлар мавжуд. Матндаги тақлидий ифодаларни кўриб чиқайлик.

Piddle-paddle, piddle-paddle, splash, splash, splash

Into the pool with a great big dash! (Jaymie Gerard, "Piddle-Paddle")

Такрорий ва жуфт тақлид сўзлар жуфт ҳолда қўлланган. Бу мисолда еттита тақлидий бирлик ўрнида ўзбек тилидаги тўртта сўздан фойдаланилган. Ўзбек тилида берилиши:

Шилдир-шилдир, жилдир-жилдир,

Узоқдан ҳавзага сакраб тушаар сув.

Албатта, таржимада бундай йўл тутишнинг ҳам ўз сабаблари бор. Агар ҳар бир тақлид сўз ўзбек тилига таржима қилинса, ғализлик келиб чиқади ва

оҳанг сийқалашади. Диссертацияда қатор мисоллар келтирилиб, таҳлил қилинган ва аниқ тавсиялар берилган.

Ишнинг учинчи боби “**Ўзбек тилида тасвирий ва тақлидий маъно ҳамда уларнинг инглиз тилида берилиши**” деб номланган ва қуйидаги қисмларни ўз ичига олган: “Ўзбек тилида тасвирий ва тақлидий маъно қоришиқлиги масаласи”, “Ўзбек тилида тасвирий ва тақлидий бирликларнинг семантик-грамматик имкониятлари”, “Ўзбек тилидаги тасвирий ва тақлидий маъноларни инглиз тилида бериш масаласи”.

Ўзбек тилининг фонетик таркиби ўзининг полифункционаллиги ва кенг камрови билан ажралиб туради, бу полифония тасвирий ҳамда тақлидий маъно ифодаланишида кузатилади. Зеро, тилда мавжуд бошқа лексик категориялардан фарқли ўлароқ, тасвир ва тақлид маъносини англлатувчи сўзлар ўзга тиллардан ўзлаштирилиш эҳтимолидан йироқ ва ҳатто имконсиз. Тасвирий сўзларнинг шаклланиши тил вакили воқеликни онгида қандай қабул қилиши, овозларни қандай эшитиши, уни ўз тилида мавжуд бўлган товуш товланишларида қай тарзда ифодаланиши билан боғлиқ. Бу узвий жараёнлар натижасида юзага келган лексик бирликлар ҳар бир тилнинг хусусий ва том маънода миллий ҳамда бетакрор қатламини ташкил этади. Шу маънода агглютинатив тиллар сирасига мансуб ўзбек тилининг ифода устуворлигини таъкидламасликнинг иложи йўқ. Сабаби бошқа тиллар, жумладан, инглиз тилидан фарқли равишда, ўзбек тили табиатда учрайдиган қарийб барча товушларни қамраб ола билади. Бу эса, ўз навбатида, товушга тақлид ва ҳаракат, ҳолат тасвирини ифодаловчи сўзларнинг янада табиийроқ бўлишини таъминлайди.

Тасвирий ифодалар гапда турли синтактик вазифаларда қўлланиши мумкин. Хусусан, юқорида тасвирий ифоданинг кесим ёки ҳол вазифасини бажариши мумкинлигини мисолларда кўрдик. Тасвирий ифода бирликлари аниқловчи вазифасида ҳам қўлланиб, ўзи билан бирга келган эга ёки тўлдирувчи вазифасидаги сўз маъносига хос характерни эмас, балки унинг моҳиятини ёритиб берувчи биргина белгини англатади.

Шу ўринда айтиш мумкинки, тасвирий ифода аниқловчилари синекдохани юзага келтиради, яъни умумий тавсифдан биргина хоссани олиб, шу орқали бутун сифат белгиларига ишора қилади. Масалан: *Ташқарида совуқ шамол гиз-гиз, ял-ял кўйлак офтоб нурида товланади.* Тасвирий ифода бирликлари воситали ва воситасиз тўлдирувчи вазифасида ҳам келиши мумкин: *У энди ичидан отилмоққа тайёр қаҳ-қаҳани қайтаришга интилиб, дўстига „бас“ жоним, “бас” энди дер ва нафасини ростлар экан; Мавлоно Туробий кирди (Ойбек, “Навоий”). Хўжасини кутиб ўтирган содиқ мулозим Шайх Баҳдул от дуқурини эшитиш билан шам ёқди (Ойбек, “Навоий”).* Тасвирий сўз воситали тўлдирувчи вазифасида жўналиш, чиқиш ёки ўрин пайт келишиги қўшимчаларини қабул қилади. Масалан: *Онаси ўглининг мўлтирашига сира парво қилмади. Доимий гала-говурдан чолнинг бошига оғриқ кирди. Саида апил-тапилда яна калитни унутиб қолдирганди.*

Тасвирий сўз ҳол вазифасини бажарганда ўзи бирикиб келган кесимдаги ҳаракат тарзини ифодалашга хизмат қилади ва ҳаракатнинг қай суръатда

кечганлиги ҳақида маълумот бериб, семантик қоришиқлик моҳиятини намоён қилади. Масалан: *Пик-пик йиғлайсиз, ҳайитда кийимсиз қолган қиздай ўкинасиз, қўлингизни чеккангизга тираб уҳ тортасиз* (Ойбек, Навоий). *Булбулигўё тез-тез чой хўплар, қилт-қилт ютар ва ҳар бир қилт этган товуш Саудийнинг юрагига эритилган чўян бўлиб томар эди* (А.Қаҳҳор, Сароб).

Демак, тасвирий ифода бирликлари гапда нафақат ундалма, балки мустақил синтактик вазифа ҳам бажариши мумкин, бунда бирликларнинг синтактик вазифаси келишиқ кўшимчалари ёрдамида ўзгаради. Барча кўлланишларда ё “образ+таклид”, ёки “таклид+образ” мураккаб семантик моҳиятлардан бири намоён бўлади. Бунда мураккаб моҳиятнинг таркибий қисмлари шартли равишда “асос маъно+ёндош маъно” умумий формуласини намоён қилади.

Таклид ифода бирликларининг тилдаги бошқа сўзлардан фарқли жиҳати шундаки, улар тилнинг барча фонетик имкониятларини намоён қилади, бир қарашда, сўз таркибида биргаликда учрамайдиган товушлар таклид сўзлар мисолида сон-саноксиз бўлиши мумкин¹³. Бунга, албатта, таклид сўзларнинг шаклланиши жараёнида инсон, аввало, атроф-муҳитни кузатиши ва ундаги маълум товушларни ифодалашда ўз тилининг фонетик имконияти доирасидан келиб чиқиб сўз ҳосил қилиши сабабдир. Шу нуқтаи назардан, ўзбек тилидаги таклид сўзлар ўзларининг максимал даражада табиатдаги товушга яқин эканлиги билан ажралиб туради.

Кўплаб тиллар қатори ўзбек тилидаги таклидий бирликлар учун ҳам хос бўлган характерли белгилардан бири – уларнинг кўпинча бир бўғиндан иборат бўлиши, такрорий ёки жуфт ҳолатда кўлланиши. Бунда бажарилган ҳаракатни таъкидлаш билан бирга, унинг бажарилиш суръатига ҳам ишора қилинади: “Тасвирий сўзларда такрорий форма товуш ёки ҳаракатни кучайтиришдан ташқари, ҳаракатнинг бирдан ортиқ бўлганлигини, давомийлигини ҳам билдиради. Ундовларда эса такрор кўпроқ эмоционалликни оширади, ҳис-жаяжонни кучли қилиб беради”¹⁴.

Ўзининг полифункционал ва полисемантик характерига қарамасдан, ўзбек тилида таклид сўзларнинг кўлланиши чегараланган. Таклидларнинг кўлланиши топишмоқ, матал, мақол сингари халқ оғзаки ижоди намуналари доирасида кузатилади. Бадиий адабиётда тенгсиз тасвир воситаси бўла олишига қарамасдан, таклидлар бадиий матнларда нисбатан кам учрайди.

Ҳозирда ўзбек тилидаги асарларнинг чет тилларга, жумладан, инглиз тилига таржима қилишга алоҳида рағбат берилаётгани эътиборли. Лекин жаҳон адабиёти дарғалари билан тенг бўлган тесқари таржима асарлари дунё юзини кўриши учун, авваламбор, таржима учун тўғри асар танлай билиш муҳим. Таржима жараёнида шуни ёдда тутиш керакки, тиллар ўз имкониятларига кўра икки йирик гуруҳга бўлинади. Тасвир имкониятлари кенг бўлган ўзбек тили ахборотлилиқ салоҳияти кучлироқ бўлган инглиз

¹³ Бу ҳақда қаранг: Абдурасулов Ё. Структура звукоподражательных слов в узбекском языке: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1972.

¹⁴Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 34.

тилидан қолишмаса-да, тоналлиги, кайфият ва руҳиятни ифодалаш жиҳатидан анчайин фарқ қилади. Ўзбек адабиётида оддий ҳақиқатлар чиройли, турфа тасвирларга бой матнлар билан ёритилган асарларга кўниккан ўқувчига биринчи қарашда инглиз адабиёти жуда жўн, ҳиссиз ва тўпори бўлиб туюлади. Бу тилнинг қашшоқлиги, ёхуд бутун дунёга донғи кетган инглиз ёзувчиларининг аслида истеъдодсиз эканлигида эмас, бу – бутунлай янглиш тушунча. Шарқ адабиёти ҳаётнинг оддий фалсафасини гўзал нақшлар, жилокор тасвирлар ортига беркитади.

Ғарбда, хусусан, инглиз адабиётида бир қарашда совуқ, жўн, оддий матн бирлашиб тобора янги ҳақиқатларни очиб боради. Ғарб адабиёти мойбўёқда чизилган сурат каби яқинлашганда ранглар чапланиб тушунарсиз кўринади, барча гўзаллик эса уч-тўрт қадам узоқлашгач кўзга ташланади. Бу тафовутлар негизи анъаналар ёки миллий менталитет сабабли эмас, балки шуларнинг ибтидоси бўлган иқлим шароитларию об-ҳаво ўзгаришларидан тортиб то сиёсий, ижтимоий ва кундалик ҳаёт тарзини кузатгандагина англашилади. Моҳир таржимон эса мана шу тафовутларни, энг муҳими, уларнинг асосларини илғаб олиш қобилиятига эга бўлиши лозим. Бу ҳақда тилшунос Ш.Ҳакимова шундай дейди: “Таржимон ўз ишини маҳорат билан амалга ошириш учун муайян асарни ўзбек тилидан инглиз ёхуд рус тилига таржима қилганида нафақат мамлакатлар ҳаёти, сиёсати ва фалсафасидан хабардор бўлиши, балки ушбу халқлар реалияларини ҳам яхши билиши лозим. Биринчи навбатда, реалиялар шарқ ёки ғарбга алоқаси бўлмаган, инглиз тилида тайёр муқобили бўлмаган тушунчаларга тааллуқли. Бунга мисол сифатида кўпчилик ёзувчи ва синхронистларни узоқ вақтдан бери ўйлантириб келаётган ўзбекча “пиёла”, “чайхона” сўзларини келтириш мумкин¹⁵. Албатта, тасвирий ва тақлидий сўзларни бундай мураккаб скрипт ҳамда фреймларга эга концепт дейиш ўринсиз. Яъни унинг семантик хоссалари таржима учун концептларчалик қийинчилик туғдирмайди. Шундай бўлишига қарамасдан, уларнинг таржимаси ҳам ҳар қандай контекстда ҳар хил амалга оширилиши ва таржиманинг турли методларидан бирини танланишига тўғри келиши мумкин.

Шу ўринда тасвирий ва тақлидий сўзларнинг таржима қилиш учун энг қийин бўлган шакли ҳақида тўхталиб ўтиш лозим. Керакли тасвирий ва тақлидий сўзни тўғри танлаш матнда товушнинг манбаи келтирилмасдан, балки фақат товушга тақлиднинг ўзи берилганда жуда муҳим ҳисобланади, бу ҳолатда объектни чиқараётган овозига қараб аниқлашга тўғри келади. Масалан: *Безовта қуш чуғурлаб нотирлаб кетди. - A bird, disturbed from its slumbers, twitters and flaps its wings.*¹⁶ –Бундай ҳолатларда *чуғурлаб* сўзидан қушнинг чумчуқ экани англишилади. Бу ўринда товуш эгасини товуш орқали танитиш ҳолатлари ҳақида рус тилшунослигида қуйидагича фикр мавжуд: “Кўпинча товушга тақлид сўзлар бадиий адабиётда қаҳрамон характери

¹⁵ Хакимова Ш. Приемы перевода интернациональных реалий [Текст] // Филология и лингвистика в современном обществе: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. – С. 179-181. – URL <https://moluch.ru/conf/phil/archive/107/4876>

¹⁶https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki

маълум бир вазият ё ҳолатда очиб берувчи унинг руҳий ҳолатини намоён қилувчи билвосита бирликлар сифатида қўлланади. Ушбу ҳолатда тасвирий ва тақлидий сўз (ономатоп)нинг психоакустик хусусиятларини, унинг нутқ ҳолатини ифодаловчи характерини, инсон ва ҳайвон хулқ-атворини, шунингдек, руҳий ҳолатини ёритиб берувчи қирраларини инобатга олиш керак¹⁷. Масалан, *Now that he was merely Toad, and no longer the Terror of the Highway, he giggled feebly and looked from one to the other appealingly, seeming quite to understand the situation.* – Мана энди у йўл қароқчиси эмас, яна оддийгина жаноб Тоудга айланганда секингина пиқиллаб иршаяр, кўзларини бир у ёққа, бир бошқа ёққа олиб қочар, афтидан, ҳаммасини жуда яхши тушуниб турарди¹⁸.

Таъкидлаб ўтилганидек, тақлидий ва тасвирий ифодалар гапда қандай вазифада келишидан, уларда қандай семема ифодаланишидан қатъий назар, улар келтирилган тўрт усулдан бири ёрдамида таржима қилиниши мумкин. Усул таржимоннинг хоҳиши, матннинг мураккаблик даражаси, тақлид ёки тасвирий ифоданинг асосий маъноси ва улар негизидаги иккинчи даражали тарз, ҳолат маънолари, ифодаларнинг гапдаги вазифасини инобатга олган ҳолда танланиши мумкин. Бироқ ушбу ёндашувлардан ташқари, тилшунослар томонидан ишлаб чиқилган тасвирий ва тақлидий сўзларни таржима қилиш кетма-кетлиги мавжуд. Тилшунос В.В.Фатхулин томонидан тасвирий ва тақлидий сўз (ономатоп)лар таржимаси жараёнида қуйидаги олтита босқич аниқланган:

1) тақлид ифода бирлигининг семантик структурасини таҳлил қилиб контекстга таянган ҳолда тақлид сўз маъносини аниқлаш;

2) таҳлил қилинаётган тақлид сўзнинг айна контекстдаги таркиби ва салмоғини таржима қилинаётган тилда аниқлаш;

3) таржима қилинаётган тилдан тақлид сўз муқобилини топиш;

4) чет тилидаги тақлидий ифода бирлигининг таркиби ва салмоғини аниқлаб таржима қилинаётган тилдаги тақлид сўзнинг таркиби ва салмоғи билан солиштириш;

5) зарурат туғилса, тақлид сўз алмаштирилади ёки транслитерация қилинади;

6) таржима яқунлангач, маъно ғализликлари ва семантик зиддиятлар йўқлигига ишонч ҳосил қилиш учун матн яна бир бор текшириб чиқилади¹⁹.

Албатта, бундай мураккаб схематик кетма-кетликлар орқали ўзбек тилидаги барча товуш ва тасвирга тақлид сўзларни таржима қилиш имконсиз деган фикрдан йироқмиз. Масалан, уй ҳайвонларининг овозлари ёки бошқа товушлар комбинацияси ҳар бир тилда бир-бирига ўхшаб кетади. Натижада, умумнутқда кенг тарқалган тақлидларни таржима қилишда сезиларли қийинчилик юзага келмайди. Бироқ табиатда учрайдиган қатор бошқа товушлар тақлиди турли тилларда турлича ифодаланади. Шу сабабдан барча

¹⁷Бу ҳақда қаранг: Комиссаров В.Н. Когнитивные аспекты перевода / В.Н.Комиссаров // Перевод и лингвистика текста. – Москва, 1994. – С.7-25.

¹⁸https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki

¹⁹Бу ҳақда қаранг: https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki

таклид сўзларнинг таржимаси бир стандарт қолип асосида олиб борилмайди. Ҳар бир ҳолатга алоҳида ёндашув, ҳатто ҳар бир тасвирий ва таклидий ифоданинг турли контекстлардаги таржимасини атрофлича тадқиқотлардан сўнг амалга ошириш мақсадга мувофиқ²⁰.

Ўзбек ва инглиз тилларида таклид маъноларининг салмоқли қисми бевосита ўзларининг муқобил ифодаловчиларига эга. Шундай таклидларни айти ўзининг муқобили ёрдамида таржима қилиш энг маъқул ечим. Бироқ ўзбек тилидан инглиз тилига ўгирилган аксарият асарларда қуйидаги каби параллеликни камдан-кам кузатамиз. Масалан: *Ерга қоқилгандек тек туриб бутун вужуди қулоқ бўлиб тинглади: гурс... гурс... гурс... Бобога ер ости гурсиллаётгандек туюлди, беихтиёр оёқ остига разм солди, қулоқ осди... йўқ, гурсиллаётган – одоқдаги тим девори эканлиги аниқ эди...* (М.М.Дўст, “Жажман”) – *Grandfather Zardusht returned back as smiling at sellers for their childish acts and words. He heard the familiar voice from backside. He stopped. His entire body turned to an ear: bump... bump... bump... Firstly Grandfather thought that the voice came from the ground and looked at the floor. Listened to it attentively and only then he noticed that the voice was coming behind the distant walls of the trade house* (тарж. Ш.Сатторов).

Бошқа томондан, инглиз тилидаги ономотоплар луғатлари, ўзбек ва инглиз тилларида таклидий маъно ифодаловчилари ассиметрик муносабат асосида боғланганлигини кўришимиз мумкин. Ўзбек тилидаги бир таклидий ифода инглиз тилида бир неча вариантда берилиши ва аксинча бўлиши мумкин. Масалан: ўзбек тилидаги *ялт-ялт* тасвирий ифодаси инглиз тилида *bling-bling, flash, twinkle-twinkle* каби бир неча муқобилига эга. От туёқлари товушини ифодаловчи *дунур-дунур* ёки *тақ-туқ* сўзларининг ҳам инглиз тилида бир неча варианты мавжуд: *tabdak-tabdak, tlot-tlot, toc - toc – toc, clip-clop, clippity-clop*.

Қиёсланаётган ҳар икки тилда ҳам таклидий ифодалар тузилишига кўра жуфт ва такрорий турларга эга. *Пат-пат, патир-пунур (flap-flap-flap), шалон-шулун (freh-freh-freh), зақ-зақ (quack-quack), шитир-шитир (dibble-dibble-dopp-dopp), шув-шув (hoo hoo hoo hoo), дур-дур (pitter-patter), билқ-билқ, билч-билч (burble-burble), чиқ-чиқ, тиқ-тиқ, (plip - plip - ploop - plip - plip - plip - ploop), шув-шув зув-зув (chwump schwump schwump schwump) чириқ-чириқ (cheer-cheer)* каби таклидий бирликлар бунга мисол бўла олади. Бошқа томондан, ўзбек тилида жуфт ёки такрор қўлланадиган таклидий ифодалар инглиз тилида якка ҳолда қўлланади. Масалан: *қурррр-қурррр (gurrhr), виш-виш (fizz), чўлн-чўлн (smack), шов-шув (yoooo), гумбур-гумбур (splatt)* каби.

Таклидий маъно қиёсланаётган тилларда гапнинг синтактик қурилиши талабларига кўра таклид сўзлар билан ҳам, таклид сўзлар асосида шаклланган феъл, от, сифат билан ҳам берилиши мумкин. Ишда қатор аниқ мисоллар таҳлилидан кўриндики, таклидий ифодаларни ўзбек тилидан инглиз тилига таржима қилишга асосли ёндашилса, таклидий маънолар инглиз тилидаги

²⁰Бу ҳақда қаранг: Кушнина Л.В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве: Дис. ... д-ра филолог. наук / Л.В.Кушнина. – Пермь, 2006.

манбалар, луғатларни ўрганиб чиқиб маҳоратли таржима қилинса, бадиий матннинг инглиз ўқувчисига янада тушунарли ва яқин бўлишини таъминлаш мумкин.

ХУЛОСА

1. Тилларнинг типологик хусусиятини уларда физик ва нутқ товушларининг ифодаланишига кўра ҳам аниқлаш мумкин, чунки агглютинатив тилларда тақлид билдирувчи ифодалар беҳад кўп бўлса, флектив тиллар, хусусан, рус ва инглиз тилларида бундай ифодалар жуда кам. Туркий тилларда тақлидлар семантик, морфологик ва синтактик жиҳатдан ранг-баранг, бошқа сўз туркумларига хос хусусиятлар бўлганлиги сабабли уларнинг сўз туркумлари сирасидаги ўрнини белгилаш муаммо бўлиб келган. Тақлидлар кўплаб туркий тилларнинг ўқув грамматикаларида рус тили мезонлари асосида баҳоланганлигидан ҳамда рус тили тақлидларга бой бўлмаганлиги ва уларнинг туркумий ўрни агглютинатив тиллардагидан тубдан фарқ қилганлиги сабабли ушбу чалкашлик янада кучайган.

2. Оламнинг лисоний манзараси диний, мифологик, фалсафий ва илмий манзаралар орасида боғловчи бўғин вазифасини бажаради, чунки айти манзаралар бевосита тил орқали ифодаланади. Оламнинг лисоний манзарасида тақлидий сўзлар алоҳида аҳамиятга эга. Зеро, оламнинг миллий-лисоний манзарасида тақлидий ифодалар кишининг ҳис-туйғулари, билими, диний ва дунёвий қарашларини, ҳаётий тажрибасини ифодалаб, ҳар бир тил вакиллариининг умумий артикуляцион имкониятларини намоён қилади.

3. Йигирманчи аср ярмигача ундов сўзлар таркибида тадқиқ қилинган тасвирий ва тақлидий сўзлар ҳозирги ўзбек адабий тилида алоҳида туркум сўзлар ҳисобланади ҳамда унинг ичида товушга ва образга, ҳолатга тақлид ифодалари ҳам берилади. Ўзбек тилида алоҳида сўз туркуми сифатида берилиши бу туркум сўзларнинг ўқилишини қулайлаштирди. Албатта, бу ҳали тақлидларнинг туркий тиллардаги талқини ниҳоясига етганлигидан далолат бермайди. Тақлидларни баҳолашга тилларнинг шаклланиши, ибтидоий ҳолатлари, унда сўз туркумларининг ўрни ва мавқеи, ривожланиши, бу ривожланиш тенденцияларининг тақлидларда намоён бўлганлик ҳолати кабилардан келиб чиққан ҳолда муносабатда бўлиш истиқболдаги вазифалардандир.

4. Тақлидий ва тасвирий сўзлар фонетик асосига кўра олти гуруҳга бўлинади, улар жуфт ёки такрор ҳолда қўлланади. Фонетик жиҳатдан аксар тақлид сўзлар тузилишида чўзиқ унлилар кўп учрайди. Қисқа унлилар ҳаракатнинг тез амалга оширилганини англатиши, чўзиқ унлилар ҳаракатнинг давомлилигини билдириши, жуфт сўзларнинг биттаси охирига *-а* қўшимчаси қўшилса, ҳаракат узвийлиги ва жадаллигига ишора бўлишига тақлидий ҳамда тасвирий сўзларнинг фонетик характеристикаси сифатида қаралиши мумкин.

5. Тасвирий ва тақлидий сўзларнинг ундов категориясидан асосий фарқи кўпроқ грамматик асосда, яъни гапда мустақил синтактик вазифада келиши, келишик қўшимчалари ёрдамида турли синтактик вазифаларни бажара олишидадир. Шу сабабдан уларни ундовлар сирасига киритиш ҳам ўринсиз.

Тақлидларнинг морфологик ўзгариши масаласи – луғавий ва алоқа-муносабат шакллари билан муносабатини “отлашиш” нуқтаи назаридан ўрганиш янги хулосаларни бериши мумкин.

6. Таржима усулларининг ҳар бири нисбий мустақил, аммо бир-бирини тўлдиради. Тақлидий ифодалар таржимада тўрт хил усулда берилиши мумкин: транслитерация, аслиятдаги сўзни миллий концепт ёки неологизм сифатида ўзлаштириш, тахминий таржима, контекстуал таржима. Бу эса таржима мукамаллигига ижобий таъсир кўрсатади, таржима жараёнида бирининг камчилигини иккинчиси тўлдириб кетади. Шунингдек, тил хусусиятлари ва ички имкониятларидан келиб чиққан ҳолда бири ўрнида иккинчиси қўлланиши, шу жараёнда устуворлашиши, кучсизланиши кузатилади.

7. Тақлидий бирликни айнан тақлидий ифода билан таржима қилишнинг имкони бўлмаса, сўзнинг муқобили топилмаса, уни бирикма орқали бериш имкони энг тўғри ечим. Шу билан бирга, инглиз тилида тақлидий сўзни унинг синтактик вазифасидан келиб чиққан ҳолда контекстга мос келувчи бирор феъл ёки от билан алмаштириш ҳам мумкин.

8. Ўзбек ва инглиз тилларида, одатда, тақлидий маънолар бевосита ўзларининг муқобил ифодаловчиларига эга. Шу билан бирга, ўзбек ва инглиз тилларида тақлидий маъно ифодаловчилар асимметрик муносабат асосида ҳам боғланган: ўзбек тилидаги бир тақлидий ифода инглиз тилида бир неча вариантларда берилади ва аксинча.

9. Қиёсланаётган ҳар икки тилда ҳам тақлидий ифодалар жуфт ва такрорий тузилишдадир. Тақлидий маъно қиёсланаётган тилларда гапнинг синтактик қурилиши талабларига кўра тақлид сўзлар билан ҳам, тақлид асосли феъллар билан ҳам берилиши мақсадга мувофиқдир.

10. Таржимон ўгирилаётган матн мазмуни ва синтактик қурилиши адекватлигини таъминлаш учун тақлидий сўзлар таржимасида максимал даражада унинг асл ҳолатини сақлаб қолиши лозим. Бу таржимада ҳосил бўлаётган синтактик қурилмаларнинг ғализлигига олиб келмаслиги керак. Албатта, синтактик адекватликни мутлақлаштириб юбориш ҳам тўғри эмас, чунки бир мазмун турли синтактик шакллар воситасида берилиши мумкин. Асосий эътибор контекст мазмунини тўлиғича бера олиш, бунда таржима тилларидаги сўзлар маъноларининг ўзаро мувофиқлигига максимал даражада эришишга эътибор қаратилиши зарур.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREE
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 AT ANDIJAN STATE UNIVERSITY**

ANDIJAN STATE UNIVERSITY

ALIBOYEVA NILUFAR MAKHAMATALI KIZI

**COMPARATIVE STUDY OF ONOMATOPOEIC WORDS IN UZBEK
AND ENGLISH LANGUAGES**

10.00.06. – Comparative literary criticism, linguistics and translation studies

**DISSERTATION ABSTRACT FOR DOCTOR OF PHILOSOPHY IN
PHILOLOGICAL SCIENCES (PhD)**

Andijan – 2021

The theme of PhD dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministry of the Republic of Uzbekistan under the number B2021.2.PhD/Fil977

The dissertation has been prepared at Kokand State Pedagogical Institute.
The abstract of the PhD dissertation is posted in three (Uzbek, English and Russian (Resume)) languages on the website of the Scientific Council (www.adu.uz) and on the website «ZiyoNet» Information-educational portal (www.ziynet.uz)

Scientific consultant: **Makhmudov Nizomiddin Mamadalievich**
Doctor of Philological sciences, Professor

Official opponents: **Khoshimova Dildora Madaminovna**
Doctor of Philological sciences, Docent

Aliyeva Shakhnoza Aybekovna
Doctor of Philosophy in Philological sciences

Leading organization: **Tashkent state University of Uzbek language and literature**

Defense of the Dissertation will take place on «30» 08 2021, at 12 p.m. at a meeting of Scientific Council PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 under Andijan State University (Address: Andijan city, Universitet str. 129. Tel: 0(374) 223 8814; fax: 0(374) 223 88 30; e-mail: agsu_info@edu.uz)

Dissertation could be reviewed information-resource center of Ferghana State University (registration number 352). Address: Universitet str. 129. Tel: 0(374) 223 8814; fax: 0(374) 223 88 30.

Dissertation abstract sent out on «24» 08 2021.
(Mailing report number _____ on « » _____ 2021).

Shakhobitdinova Sh.Kh.
Chairman of Scientific Council Awarding scientific degree, Doctor of Philological sciences, Professor

Usmonov F.F.
Secretary of Scientific Council Awarding scientific degree, d.f.f.s.

Umarkhojaev M.A.
Chairman of Scientific Seminar at the Scientific Council awarding scientific degree, Doctor of Philological sciences, Professor

INTRODUCTION (annotation of the dissertation of the doctor of philosophy (PhD))

The actuality and significance of the dissertation work. The world linguistics today focuses on the analysis of the relationship between a language and society, language and consciousness, language and culture, language and mentality as a result of its interaction with other related disciplines. Since the second half of the XX century, grammatical categories in linguistics have been studied in detail, sequentially and organically. One of the most pressing issues in modern linguistics is the comparative study of the meanings of different linguistic units, including onomatopoeic word, within other languages.

In the world linguistics, a number of scientific studies have been conducted on the issues of onomatopoeic words, their place at the morphological level and their function in speech. However, no final decision has been made on which word group these means belong to in English, the contextual meanings of onomatopoeic words have not been studied comparatively, and the problems of their translation in the literary text have not been mentioned as the object of the research. One of the factors determining the urgency of the problem is the generalization of the results of the research on the linguistic substitution of onomatopoeic words in English and Uzbek languages, which are radically morphologically different from each other; along with the definition of translation equivalents.

The different perceptions of the reality in Uzbek and English languages allow us to identify differences in the world linguistic picture, as well as differences in the ability of a single linguistic phenomenon to express different structural languages in the comparison of the national nature of languages. It is evident that the position of the units in linguistics, which imitates the sounds, directly characterizes the process of the language formation.

The given dissertation has been fulfilled according to the requirements of the following laws and regularities as the decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated on May 13, 2016, PD-4997 "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi"; on February 7, 2017, PD-4947 "On the Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan"; on October 21, 2019, PD-5850 "On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language", on February 17, 2017, PD-1749 "On measures to further improve the activities of the Academy of Sciences, the organization, management and funding of research", of the Cabinet of Ministers of December 12, 2019, 984 "On approval of the Regulation on the Department of State Language Development".

The appropriateness of the research to the prior directions of the development of science and technologies.

This research was carried out in accordance with the priorities of the development of science and technology of the republic 1. "Formation of a system of innovative ideas and ways to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and democratic state."

The scope of study of the problem. The onomatopoeic words in the world linguistics, in particular, in English and Russian linguistics were studied by N.M..Shansky, A.A.Kononov, S.Voronin, N.I.Ashmarin, I.V.Arnold, H.Bredin, E.Laing, while in Uzbek linguistics they were studied by N.Mahmudov, Sh.R.Khakimova, R.Kungurov, S.Mutallibov, A.Iskhakov, Y.Abdurasulov.

According to H.Bradin, imitation words (onomatopes) “emerged in linguistics as sound symbolism or sound combinations that result from imitation of sound in a linguistic context”²¹. On the direct grammatical function and semantic features of sound imitation words, E. Laing notes that "the onomatopoeic unit serves to express the idea in a phonological context, so the word has no lexical meaning"²². Thus, in English linguistics there is a view that sound imitative expressions do not have an independent lexical meaning, their meaning is understood in the context, it is recognized that sound imitative words are a combination of phonological signs and they are formed by imitation of sounds in nature.

In Russian linguistics, the sound imitation words were the very basis for phonosemantic ideas²³.

The study of onomatopoeic words in Uzbek linguistics can be historically divided into three periods. In the first-period research, sound imitating expressions are included in the list of interjections in the morphological layer. The linguist A.A.Kononov agrees with this opinion²⁴. Later, the sound imitation words were separated from interjections and recognized as neither independent words nor non-independent words, but grouped separately, that is, as intermediate words.

During this period, theories about the relevance of sound imitation expressions to figurative words predominated. At present, the study of sound imitation expressions in Uzbek linguistics is considered from a semantic point of view. The contextual meaning, etymology, and typology of these units are among the key issues. The methodological functions of imitation words are also among the important issues of textual linguistics²⁵.

The relevance of the research to the research plans of the Higher Education Institution where the dissertation was carried out .

The dissertation was completed in the framework of the research plan of Kokand State Pedagogical Institute on the topic "Actual problems of linguistics."

²¹Bredin H. *Onomatopoeia as a Figure and a Linguistic Principle*//*New Literary History*. – [Johns Hopkins University Press](http://www.jhu.edu/~euphonia/press/vol27/number3/summer1996/555-569/) Volume 27, Number 3, Summer, 1996. – P. 555-569.

²²Laing E. *A phonological analysis of onomatopoeia in early word production*. – *First Language* 2014\09\15 – P. 387.

²³Бу ҳақда қаранг: Воронин С. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании –СПБ.: Изд-во ЛГУ, 1990.

²⁴Бу ҳақида қаранг: Қўнғуров А. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Ташкент: Гос. изд-во УзССР, 1966.

²⁵Абдурасулов Ё. Структура подражательных слов в узбекском языке: Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. – Л., 1972. Ашмарин Н.И. О морфологических категориях подражаний в чувашском языке. –Казань, 1928. Боймирзаева С. Матн модаллиги. – Тошкент: Фан, 2010. – 151 б.Кононов А. Грамматика узбекского языка. – Ташкент: Гос.изд-во УзССР, 1948. Қўнғуров Р. Нутқ маданияти ва услубият асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. Нуруллова А.А. Ономатопея в современном английском, русском и немецком языках: Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. – Казан, 2013.

The aim of the research is to shed light on the typological features of modern English and Uzbek onomatopoeic words, semantic and contextual descriptions, indicating the norms of constant use and translation problems.

The tasks of the research:

to reveal the role, semantic features and systemic relations of onomatopoeic words in the world linguistic picture in Uzbek and English;

to arrange the onomatopoeic units in Uzbek and English on the basis of phonetic features of the sound imitative word directly, not depending on the source of origin;

to offer appropriate recommendations on the translation of the arranged onomatopoeic words from English into Uzbek and from Uzbek into English, the elimination of problems and shortcomings in entering into the dictionaries;

to identify successes in the translation of the onomatopoeic expressions, identify existing shortcomings, confusions and uncertainties, and suggest alternatives instead;

to enlighten cultural realities between onomatopoeic words in both languages and highlighting the problems of their translation.

The object of the research are onomatopoeic words in English and Uzbek languages.

The subject of the research are the problems of morphological, semantic and typological-structural status of onomatopoeic words in modern English and Uzbek languages, as well as their translation.

Research methods. The descriptive, statistical and distributive analysis, semantic-stylistic interpretation, lexical-semantic (logical-semantic), comparative methods were used in the research.

Scientific novelty of the research:

it is based on the fact that onomatopoeic words in the Uzbek language can be classified into instantans, continuants and frequentative types according to the phonological nature of the noise, not according to the source of the noise;

in Uzbek, sound imitation expressions are categorized as a separate group of words between independent and non-independent word groups at the morphological level, and in English linguistics, sound imitating words and independent words formed from imitation are called onomatopoeia, but in the morphological layer the independent words formed from imitation belong to one of the groups of the independent words according to their grammatical features;

shortcomings in the translation of onomatopoeic words from Uzbek to English, from English to Uzbek, including omissions or transliteration of them in the translated text and their expression by non-equivalents are defined;

recommendations have been offered to use the exact equivalents of the onomatopoeic words to eliminate the shortcomings in the translation, to express the original onomatopoeic words by descriptive words in the translation, or to define the onomatopoeia in translation by means of other word groups.

Reliability of research results. The materials of national and international scientific-methodical and scientific-practical conferences, special journals listed in

the HAC and articles published in foreign scientific journals are based on these research materials.

Scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the research results is that it develops a complex methodology of semantic-structural-typological analysis of onomatopoeic words, provides with the important information on the study of the onomatopoeic words in linguotypological perspectives, explains that it serves as a scientific-theoretical source for future researchers.

The practical significance of the research results is determined by the development of a system of theoretical and practical teaching aids on English grammar, comparative typology, translation theory and practice, which will serve as a basis for the interpretation of relevant units in dictionaries.

Implementation of the research results. Based on a comparative study of the relationship between onomatopoeic and descriptive words in English and Uzbek: the materials and conclusions of the dissertation on the problems of the unity of the language and culture, semantic-functional and lingvoculturological features of onomatopoeic words, their relation to speech culture, implementation of functional categorization of native and borrowed words, the concept of semantic confusion in languages, its basic principles, methodological factors, analysis of the specifics of onomatopoeic words were used in the fundamental project OT-F1-18 "Development of methods and methodology for the formation of popular linguistic culture" (Reference No. 319-1805-35 of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of May 18, 2021)). As a result, the methodology of providing students with speech culture and skills in the process of comparative teaching of a foreign language in the higher education system has been improved;

the materials of the third chapter, entitled "Onomatopoeia in the national linguistic world picture and the problems of their typological study" as the cultural nature of the language, its semantic peculiarity, the national-cultural suitability of the lexemes in cross-cultural communication were used in the textbook "Modern Uzbek language" for bachelor students of philology and language teaching (Uzbek language) (reference of the Ministry of Higher and Secondary Special Education No. 319-1805-35 of May 18, 2021). As a result, the views on the specific properties of onomatopoeic words have been elaborated;

the recommendations on the problems of translation of onomatopoeic words from Uzbek into English, from English into Uzbek, the scientific views on the types of onomatopoeic expressions according to the noise produced, the morphological features of onomatopoeic words and their place in morphological layer were used in the international project "Modernization of Health Sciences in Institutes and Universities" (2015-2018). (Reference No. 319-1805-35 of 18 May 2021 of the Ministry of Higher and Secondary Special Education). As a result, the role of onomatopoeic words in medical communication is shown and recommendations for the application of theoretical knowledge in practice, the formation of speaking skills and abilities are given;

the scientific inferences on the methodological aspects of categorization of onomatopoeic expressions in Uzbek language into separate word group between

independent and non-independent word groups at the morphological level, the conclusions that in English linguistics sound imitation words formed from imitation are generally called onomatopoeia, but in the morphological layer the sound imitation words belong to the independent words were used in radio programs "Education and Development", "Literary Process" in 2021, prepared by the editorial board of the State Unitary Enterprise "Uzbekistan" of the National Television and Radio Company "Uzbekistan" (reference of the State Unitary Enterprise "Uzbekistan" of the National Television and Radio Company of Uzbekistan dated March 29, 2021, No. Uz / R-01-35-21). The role of onomatopoeic words in the Uzbek speech culture, the solution of problems in the translation into English-Uzbek languages are given on a scientific and practical basis.

Approbation of the research results. The results of the research were discussed at 3 international and 2 national scientific conferences.

Publication of research results. A total of 12 scientific papers on the topic of the dissertation, including 6 scientific articles in the scientific publications recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan for publication of the main scientific results of doctoral dissertations, including 4 in national and 2 foreign journals.

The structure and scope of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references and an appendix. The total volume is 127 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The "Introduction" part of the dissertation is based on the relevance and necessity of the research topic, the level of study of the problem, the aim, tasks, object and subject, scientific novelty, practical results, the theoretical and practical significance of the results, the introduction of the research, publication of results, structure.

The first chapter is entitled "**Onomatopoeia in the national linguistic description of the world and the problems of their typological study**" and consists of three parts: "Onomatopoeia in the national linguistic world picture", "Theory of onomatopoeia in linguistics", "Necessity and problems of typological study of onomatopoeia". The linguistic picture, the artistic image of the world is unique and multifaceted in each language, which is related to the national view of existence, the unique phonetic system of each language and the features of national articulation. In addition to the many indistinguishable aspects for each language, there are aspects that have a purely national linguistic nature, in which the specific features of languages are clearly visible, which are the phenomena that provide the essence of language, the specificity of the world of languages. By the middle of the last century, grammatical categories in linguistics had been studied in detail, consistently and organically sorted. Naturally, in this process, some national languages, including Uzbek, were studied on the basis of the doctrines of other schools of linguistics. As a result, Uzbek linguistics, formed in the patterns of Russian linguistics, studied some aspects of important linguistic phenomena in terms

of the language models. Later, these limitations and artificialities began to be reconsidered in structural linguistic research. Linguists argue that the linguistic picture of the universe and the conceptosphere are different names for the same reality. Hence, the concepts that are an integral part of the conceptosphere are also the main means of the linguistic picture of the world. Now, as we move on to the question of the place of onomatopoeia in the linguistic picture of the world, it is necessary to dwell on the origin, semantic function, and essence of sound imitation words.

It is well known that when it comes to the emergence of language, idealists and materialists approach to the solution of a problem from two perspectives. While idealists believe that language was created by divine power, and that man began to name events and objects based on divine expression, materialists argue that language originated and evolved through social labor²⁶. From the point of view of modern linguistics, there is, in general, no connection between things and their name. Regardless of the phonetic system, vocabulary, grammar, and other specific features of languages that emerged hundreds of thousands of years ago, the study of the origin of language in general is primarily a study of the conditions under which language originated, that is, the conditions under which people began to speak, and it is necessary to analyze and draw conclusions in connection with the question of the origin of language. Nevertheless, it must be affirmed that onomatopoeic words have a strong place in the national linguistic picture of the world. First of all, the sound imitation expression in each language reflects the articulatory capabilities of the speakers of that language, the phonetic scale of the language. Onomatopoeic expressions show how the speakers (in our view, an entire nation) perceive this or that natural phenomenon.

Furthermore, attitudes towards natural phenomena, emotional approaches to reality, and how this phenomenon has left its mark on the mentality and experience of the nation - all this can be understood through the structure, scope and even phonetic contents of the sound imitation words. For example, it can be seen from the phonetic structure of the sound imitation expressions *милт-милт*, *шип-шип*, *шилдир-шилдир*, *жимир-жимир* that they can leave the positive impression in person's mind, they can be used in description the positive, pleasant pictures. Such figurative expressive peculiarities can be understood through the repetitive vowel *i* in the word structure. Furthermore, the fact that sound imitation expressions are used not only in the context in which they occur, but also in completely different contexts, testifies to the high descriptive properties of these devices. On the contrary, the imitations of *чалп-чулп*, *шанур-шунур*, *манур-тунур*, *зарч-зурч* fully express the fact that the process took place quickly or unexpectedly, that the action was performed rudely, that the movement was instantaneous through its vowels. The fact that these onomatopoeic words have the same meaning when used as a predicate, determiner, or attribute in other contexts, shows how important onomatopoeic words are in describing reality, how wide their descriptive possibilities are, because "the

²⁶Раҳимов С., Умуркулов Б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Молия, 2003. – Б. 13; Якушин Б.В. Гипотезы о происхождении языка.–М.: Наука, 1985.

mentality and mental identity of the speakers of the definite language are understood by the way which sounds and how sounds are heard”²⁷. At the same time, the sound imitation expressions also indicate how a particular event evokes a mood in the mind of the speaker. The sequence of sounds, that is, the phonetic structure of a word, can express a positive or negative meaning in it, and the onomatopoeic words quoted above are a clear example of this.

The role of onomatopoeic words in the linguistic picture of the world is undoubtedly important, as well as the fact that the term *sound image of the world* was formed on the basis of these words is evidence of the wide descriptive potential of sound imitation words. The means of sound imitation are the first layer of the general linguistic picture of the world, that is, the phonetic layer. Linguists refer to this initial layer as the layer of sound expression in the general linguistic picture of the universe. Although the phonetic structure of onomatopoeic words is formed differently in different languages due to the specific pronunciation capabilities of the speakers, their meaning, i.e. semantic features, are common to all languages. It should be noted that onomatopoeic expressions differ sharply from other categories in terms of the scope of their functional capabilities. The onomatopoeic words that are combined to accurately reflect the interaction of reality based on a combination of different sounds can be used in different forms in speech. After all, sound imitation units, which name a particular interaction, can perform the function of a predicate, determiner, complement and attribute with the help of various formative affixes in speech. Due to such multifunctional features, onomatopoeic words have a special place in the national linguistic picture of the world. Furthermore, onomatopoeic expressions show the laws of how a particular nation perceives the environment and the events in it, and how it expresses these events.

Words appear on a different basis. Consequently, their place and role in the emergence of words in different national languages also varies. After all, the views of nations are also "national", each of them pays more attention to one aspect of one thing than another, and as a result, one phenomenon is called differently in different languages. The study of sound imitation words in Uzbek linguistics can be historically divided into three major periods. In the first-period research, sound imitation expressions are included in the list of interjections in the morphological layer. They are then separated from interjections and grouped as separate intermediate words, without being evaluated as either independent words or non-independent words. During this period, the notion that onomatopoeic expressions belong to descriptive words is put forward. Recently, in modern Uzbek linguistics, the study of onomatopoeic expressions is carried out from a semantic point of view. Their contextual meaning, etymology, and typology with units in other languages remain the focus of linguistics. The methodological functions of onomatopoeic words are also one of the most important issues of textual linguistics.

²⁷Шляхова С.С. Звукоизобразительность в коми-пермяцком языке / С.С. Шляхова, А.С. Лобанова; Перм. гос. гуманитар.-пед. ун-т.– Пермь, 2012. 297 с.;Шляхова С.С. Исследование звукоизобразительности в пермских языках: проблемы и перспективы. Статья третья // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология, 2012. №1.– С. 9-16.

In English, onomatopoeic words are defined as imitations of natural sounds in the form of words²⁸. Onomatopoeia is a term that defines the creation of words similar to natural sounds, physical forces, and human expressions. Onomatopoeic words are divided into certain types based on the vocabulary that imitate the objects and sounds they represent. Based on the theory proposed by H. Bradin, he divides onomatopoeic words into three types - direct, associative, and exemplary²⁹. Three types of onomatopoeia are distinguished according to the different expressions and interpretations of the relationship between meaning and sound. The first is direct onomatopoeia, which are words that express exactly the sound itself. For example, words like *bang*, *moan*, *cluck* and *hiss*. The next category of onomatopoeia is related to sound associations, not because of their resemblance to an object or the movement associated with them: a *whip* is a sound produced by a whip, and a *cuckoo* is the name of a bird. These words can be classified as associative onomatopoeia. The third type of onomatopoeia is based on the amount and nature of physical work performed by the speaker. It is called an exemplary onomatopoeia. Different words require different muscle strengths; words like *nimble* and *dart*, for example, require less power than *sluggish* and *slothful*. The similarity of sound and the concept expressed through it must be the idea associated with it.

In our opinion, considering the scale of grammatical possibilities of onomatopoeic expressions, their ability to relate to other categories, their semantic characteristics, they can be included in the list of independent words that can be used in different syntactic functions in speech, such as independent words, and pure imitations should be evaluated as names. However, such approaches are not observed even in English linguistics, which is characterized by relatively advanced scientific views and comprehensive hypotheses. It should be noted that typological linguistics - comparative linguistics - has a special place among all existing branches of linguistics. Indeed, studies aimed at identifying the common and different features of linguistic phenomena in different languages, their comprehensive comparative analysis, are distinguished by the practical effectiveness of their results. Although onomatopoeic words can be considered universal in a certain sense, the translation suffers from shortcomings such as transliterating them and translating the meaning of the sound imitation expressions through commentary. As a result of insufficient attention paid to the translation of onomatopoeic words, not including them in school textbooks, a linguistic gap is created in the minds of students about these words. Due to the sharp difference in structure from our language, as well as the lack of resources, students have the impression that learning English takes a long time, that it is incomprehensible and complex language. In the implementation of these plans, it is advisable to take the example of different English-language corps, as well as parallel corps.

²⁸<https://dissertation.net/dic.nsf/lingvistic/971>

²⁹Bredin H. *Onomatopoeia as a Figure and a Linguistic Principle//New Literary History*. – Johns Hopkins University Press Volume 27, Number 3, Summer, 1996. –P. 555-569.

The second chapter is entitled "**Expression of onomatopoeic and descriptive meanings in English and their representation in Uzbek**" and consists of the following sections: "Expression of descriptive meaning in English", "Types and features of use of onomatopoeic units in English", "Cross-translation of the onomatopoeic and descriptive expressions in Uzbek and English".

In English, which belongs to the family of inflexional languages, descriptive expressions³⁰ applied to a situation or action are often not derived from sound imitative words, such units are pure verbs with independent lexical meaning. In a sentence, these verb forms can perform a different semantic function. At this point, special emphasis should be placed on the difference between sound imitation and descriptive words in English. For example: *He could hear his mother playing the piano, not For Elise now but something else he didn't like so well - something that sounded dry and fussy; he could hear rain flicking steadily against the kitchen windows.* (King, "S.It") - *У онасининг пианино чалаётганини эшитиб турарди, бу сафар Элизага куй эмас, унга ёқмайдиган аллақандай бошқа бир қуруқ ва тушунарсиз оҳанг; қулоғига узлуксиз ёмғирнинг деразани мудом **чертаётгани** эшитилди*³¹. In this example, a **flicking steadily** onomatopoeic expression is applied to the sound of rain. Although this descriptive unit is used in the form of a verb rather than in the form of a pure sound imitation, as it draws attention not to how and in what condition the rain falls, but to how it sounds. In English, units describing the situation and state are fewer than in Uzbek. Existing descriptive expressions, on the other hand, apply only to certain stereotypes, such as the perception of an object, mimicry and so on. For example: *His dirty blond hair was banded back in a ponytail. His light blue eyes never seemed to **blink**. But the first thing most people noticed were the scars radiating out from his nose. The doctors had said they could fix them, but he'd told them not to bother.* (Mazel Adam, Morgantown) - *Унинг малларанг кир сочлари бир тутам қилиб боғланганди. Мовий ранг кўзлари эса сира **пирпирамасди**. Лекин кўпчилик, энг аввало, унинг бурни атрофидаги чандиқларга эътибор берди. Шифокорлар чандиқларни даволай олишларини айтишса-да, у "овора бўлманглар" дегандек рад этди.* In this passage, the word to blink (*пирпирамоқ*) is used to describe a situation, but it is difficult to evaluate the same lexeme as a descriptive word formed on the basis of imitation. After all, it is both a noun and a verb with an independent meaning. In English dictionaries, it is also interpreted as a noun ("пирпиратиш", "милтиллаш", "лаҳза": – *a blink*), a verb ("пирпирамоқ", "милтирамоқ": – to blink). These cases indicate that most of the descriptive units in English are not genetically derived from sound imitations. On the contrary, such descriptive words expressing the situation, as in the Uzbek language, have a sound imitation semantics, but grammatically should be considered as a word belonging to a noun, verb or other category. Another difference between descriptive expressions in English and Uzbek is that these lexemes are often

³⁰Биз бунда тасвирий ифода терминини ўзбек тилшунослигида оммалашган парафраза термини билан вариантдош бирлик сифатида қўлланадиган тасвирий ифода атамаси маъносидан буткул бошқа моҳият билан қўллаймиз.

³¹Шу ва бошқа ўринлардаги муаллифи кўрсатилмаган таржималар тадқиқотчиники.

unpaired. Double descriptive expressions, such as *lip-lip*, *гулдур-гулдур*, or *tars-turs*, *shar-shurt*, as in Uzbek, are almost non-existent in English literature. Instead, it can be seen that words denoting imitation of a different case in the form of a subject, predicate, attribute, complement or determiner are used as descriptive words. Thus, in English, the expression of sound and image (state) is mainly represented by descriptive words belonging to the category of nouns or verbs. Although some descriptive words appear to be genetically derived from imitation elements, because English is an inflexional language, they are given in the form of verbs, but they also have the meaning of imitation in their semantics. In our view, the study of the genesis of imitative-descriptive words that have become verbs or nouns in English makes it possible to know that onomatopoeia in the historical state of inflexional languages are somewhat different from their present state. Indeed, in the Uzbek language, where there is a large number of imitative-descriptive words, it is very rare for imitations to come as an independent predicate, but in the language of ancient monuments, imitations are widely used as a predicate. This is evidenced by such examples as “*Тевей эмиги жор-жор*” – *Эшик тақ-тақ: кимдир келди* (Yusuf Khos Khodjib “Kutadgu-bilig”).

In modern English linguistics, onomatopoeic words are analyzed in the form of two main groups, namely, imitation of sound and units representing imitation of situation. Comparative study and categorization of imitation words in English and Uzbek languages allows to analyze the speech phenomena of linguistic features of these units. The comparative analysis of onomatopoeic words in fiction is important in maintaining the objectivity of the original, the color of the text in the main language. Of course, the study of onomatopoeic words not only on a phonetic, but also on a lexicological, lingculturological, and pragmatic basis serves to provide a deeper understanding of the essence of these units. In addition, the analysis of the structure of onomatopoeic words is also important in drawing appropriate conclusions about the phonetic and linguistic features of the language. Imitative words are called onomatopoeia in modern English linguistics. The term is a combination of the Greek words “*νοματοποιΐ*” - *onoma* - "name" and "poi" - "to give". In English linguistics, onomatopoeia is interpreted as a component of a noun or verb, a word or compound that imitates sounds related to natural and inanimate objects, as well as a situation. The main common features of English onomatopoeia are: first, imitation words in English are lexemes with independent meanings. In addition, these words take on word-forming affixes (in which the series of onomatopes changes as a result of affixation and inflection), move from one word group to another) and perform different functions in speech - not only in the interjection but also in subject, predicate, complement, attribute or determiner; secondly, in terms of structure, onomatopoeic words in English are also distinguished by their brevity. Such words consist mainly of a single syllable, and imitation words in English are close to such units in Uzbek; third, sound imitations are more common in English, while situational imitations are relatively less commonly used in speech. Although imitation words are included in the category of onomatopoeia, they are studied as a separate group of “agglomerates”; fourthly, English onomatopes often have a figurative meaning; fifth, there are views that the

imitation lexemes belong to the imitative units, or interjections, along with it, to the group of onomatop³².

Semantically, onomatopoeic words in English can be divided into the following main groups. The first group includes words that imitate the sounds of animals. The imitative words in this group can be used in pairs / unpaired. The phonetic specificity of such units is manifested in the pairing of vowel sounds or the diphthong of vowels. For example: 1. *A bird uttered its last 'cheep.'* And right above the oak tree the first star shone (John Galsworthy, *The Forsyte Saga*) – *Куш сўнгги бор “чий” этди. Эман дарахти узра илк юлдуз чарақлади.* 2. *Cheep! Cheep!* said the young one, and tumbled out. (Hetty Browne, “Sarah Withers”) – *Ёш полапон “чий! чий!” дея овоз чиқарди, сўнг ҳолсиз йиқилди.*

The second category of onomatopoeic words can include imitation of sound from natural phenomena. These types of onomatopoeic units represent the sound of natural phenomena, including thunder, flood, wind, fire, and a number of other similar phenomena. This category also includes onomatops that represent the physical sounds of objects: *A loathsome bleep at the register. Bleep, bleep, bleep. Trixie, the cashier, calculated ninety-eight dollars* (Sativa January, “Title Happier Lives”) – *Қабулхонадан бир маромдаги ғашга тегадиган (пилқиллаган) товуш эшитилди: “Пилқ”, “пилқ”, “пилқ”. A rhythmic sound was heard from the lobby: The cashier girl, Tris, counted ninety-eight dollars. To the third type of the imitation words the onomatopoeia used in people’s speech referred. Examples: *Miss Watson would say, "Don't put your feet up there, Huckleberry;" and "Don't scrunchup like that, Huckleberry – set up straight;" and pretty soon she would say, “Don't gap and stretch like that, Huckleberry – why don't you try to behave?”* (Mark Twain, “Huckleberry Finn”) – *Ватсон хоним бўлганларида: – “Геклберри, оёгингни у ерга қўйма, бунақа чалпиллама. Геклберри, тўғри ўтир”, – деган бўларди. Яна дарҳол: “Қаддингни тик тут, керишма, Геклберри – нега тўғри тура олмайсан-а?” – дер эди.*The above imitative unit is expressed by a prepositional verb. From the above examples and ideas, it can be concluded that the imitation units belonging to all three categories given are paired and alliterated in the sentence.*

It is natural that confusion and complexity arise in the translation of onomatopoeic and descriptive words from one language to another. It is necessary to take into account that the image in one language is understood in a completely different way in another language. A word in one language can choose many means in another language as an alternative to itself. In the process of translation, of course, not only the semantic feature of this unit, but also the methodological possibility, the pragmatic side must be taken into account.

Observations have shown that sometimes in sentences where a descriptive expression is used, this very element is omitted in the translation. Translating without leaving out the descriptive elements will, of course, significantly undermine the artistic coloring of the text. The following is a non-descriptive translation of a

³²Қаранг: Нуруллова А.А. Ономатопоея в современном английском, русском и немецком языках: Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. – Казан, 2013.

sentence: For example: *Акрам ўрнидан дик этиб турди* (S.Anorboev, “Oksoy waterfalls”) – *Akram stood up from his place*.

Such methodological errors are found in many literary translations from Uzbek into English. Naturally, this may be due to the fact that the translator could not find a descriptive expression equivalent to the same original.

However, if a clearly equivalent descriptive expression does not exist in English, it will be possible to use another quality or form without omitting it. Interlingual typological differences allow for such a behavior. For example: *Akram stood up immediately from his place*. In the second translation example, it is translated as a descriptive expression.

Of course, this is also not a clear descriptive expression. Nevertheless, the unit used can fully express the meaning of the descriptive expression in the original, i.e., the meaning of a quick jump. There are also a number of peculiarities in the translation of onomatopoeic and descriptive words in English literary texts into Uzbek. Consider the onomatopoeic expressions in the text.

Piddle-paddle, piddle-paddle, splash, splash, splash

Into the pool with a great big dash! (Jaymie Gerard, “Piddle-Paddle”)

Repetitive and double imitation words were used in pairs. In this example, four Uzbek words were used instead of seven imitation units. Equivalents in Uzbek:

Шилдир-шилдир, жилдир-жилдир,

Узоқдан ҳавзага сакраб тушар сув.

Of course, there are reasons for such choice in translation. If every onomatopoeic word is translated into Uzbek, there will be confusion and the tone will fade. The dissertation provides a number of examples, analyzes and makes specific recommendations.

The third chapter of the work is entitled "**Descriptive and onomatopoeic meanings in Uzbek and their representation in English**" and includes the following sections: "**Intersection of the descriptive and onomatopoeic meaning in the Uzbek language**", "**Semantic-grammatical opportunities of the descriptive and onomatopoeic units in the Uzbek language**", "**Rendering of the descriptive and onomatopoeic meanings in Uzbek into English**".

The phonetic structure of the Uzbek language is distinguished by its polyfunctionality and breadth, which is observed in the expression of descriptive and onomatopoeic meaning. Indeed, unlike other lexical categories that exist in a language, words that mean image and imitation are unlikely and even impossible to learn from other languages. The formation of descriptive words depends on how the speaker of the language perceives reality in his mind, how he hears sounds, how he expresses it in the vowel sounds present in his language.

The lexical units that emerge as a result of these organic processes form a special and literally national and unique layer of each language. In this sense, it is impossible not to emphasize the predominance of the Uzbek language, which belongs to the group of agglutinative languages. The reason is that, unlike other languages, including English, Uzbek can cover almost all sounds that occur in nature. This, in turn, makes the imitation and action of the sound, the words that represent the image of the situation, more natural.

Descriptive expressions can be used in a variety of syntactic functions in speech. In particular, we have seen in the examples above that a descriptive expression can serve as a predicate or an attribute. The units of descriptive expression are also used in the function of the determiner, and represent the only character that illuminates its essence, rather than the character of the word in the function of a subject or complement.

It can be said here that the descriptive expressions form a synecdoche, that is, they take only one property from the general description, and thus point to all the qualitative features. For example: *Ташқарида совуқ шамол гиз-гиз, ял-ял кўйлак офтоб нурида товланади.*

The descriptive expressive means can be in function of the direct and indirect complement: *У энди ичидан отилмоққа тайёр қаҳ-қаҳани қайтаришига интилиб, дўстига „бас“ жоним, „бас“ энди дер ва нафасини ростлар экан; Мавлоно Туробий кирди (Аубек, “Navoiy”). Хўжасини кутиб ўтирган содиқ мулозим Шайх Баҳлул от дуқуруни эшитиши билан шам ёқди (Аубек, “Navoiy”).*

The descriptive word can possess the ending of the dative, accusative cases in the function of the direct complement. Example: *Онаси ўглининг мўлтирашига сира парво қилмади. Доимий гала-говурдан чолнинг бошига оғриқ кирди. Саида апил-тапилда яна калитни унутиб қолдирганди.*

The descriptive word in the function of the attribute serves to define the action in the predicate and informs how the action is going, illustrating the semantic unity. Example: *Пик-пик йиғлайсиз, ҳайитда кийимсиз қолган қиздай ўкинасиз, қўлингизни чеккангизга тираб уҳ тортасиз (Ойбек, Навоий). Булбулигўё тез-тез чой ҳўплар, қилт-қилт ютар ва ҳар бир қилт этган товуш Саидийнинг юрагига эритилган чўян бўлиб томар эди (А.Кажор, Illusion).*

Hence, units of descriptive expression can perform not only a motivational but also an independent syntactic function in a sentence, in which the syntactic function of the units is changed by the use of conjunctions. In all usages, either "image + imitation" or "imitation + image" has one of the most complex semantic meanings. In this case, the components of the complex essence conditionally represent the general formula of "basic meaning + contiguous meaning."

The difference between onomatopoeic units and other words in the language is that they reflect all the phonetic possibilities of the language, at a glance, sounds that do not occur together in the word structure can be innumerable in the example of onomatopoeic words³³. This, of course, is due to the fact that in the process of formation of onomatopoeic words, a person first observes the environment and forms a word based on the phonetic potential of his own language in expressing certain sounds in it. From this point of view, onomatopoeic words in the Uzbek language are distinguished by the fact that they are as close as possible to the sound in nature.

³³ Бу ҳақда қаранг: Абдурасулов Ё. Структура звукоподражательных слов в узбекском языке: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1972.

One of the characteristic features of sound imitative units in Uzbek, as well as in many other languages, is that they often consist of a single syllable, repeated or used in pairs. Along with emphasizing the action performed, it also refers to the speed of its execution: “In addition to increasing the sound or the action, it shows that the action is not single and continuous. While the repetition in interjections increases the emotionality and strengthens feelings”³⁴.

Despite its polyfunctional and polysemantic nature, the use of sound imitation words in Uzbek is limited. The use of sound imitation words is observed in the context of examples of folklore, such as riddles, proverbs, sayings. Although it can be a unique means of imagery in fiction, onomatopoeia is relatively rare in fiction texts.

It is noteworthy that at present there is a special incentive to translate works in Uzbek into foreign languages, including English. But in order for the works of reverse translation, which are equal to the ranks of world literature, to see the face of the world, it is important, first of all, to be able to choose the right work for translation. In the translation process, it is important to keep in mind that languages are divided into two major groups according to their capabilities. Although Uzbek, which has a wide range of imagery, is not inferior to English, which has a stronger information potential, it differs significantly in terms of tone, mood and spirits. At first glance, English literature seems to be very lively, insensitive and clumsy to the reader, who is accustomed to works in which the simple truths of Uzbek literature are illuminated with beautiful, richly illustrated texts. This is not the poverty of the language, or the fact that the world-famous English writers are in fact incompetent; it is a completely wrong notion. Oriental literature hides the simple philosophy of life behind beautiful patterns, vivid images.

In the West, especially in English literature, a cold, fleshy, simple text at a glance unites and reveals more and more new truths. As Western literature approaches like a watercolor painting, the colors splash out and look incomprehensible, and all the beauty is noticeable after three or four steps away. These differences are not rooted in tradition or national mentality, but only in the observance of political, social, and everyday lifestyles, from the climatic conditions and climate changes that are the beginning of them. And a skilled translator must be able to understand these differences and, most importantly, their basics. Linguist Sh. Khakimova says: “In order to master his work, a translator must not only be aware of the life, politics and philosophy of countries, but also the realities of these peoples when translating a work from Uzbek into English or Russian. First of all, realities apply to concepts that have nothing to do with east or west, and do not have ready alternatives in English.

An example of this is the Uzbek words “пиёла”(bowl), “чойхона” (teahouse), which have long been on the minds of many writers and simultaneous translators³⁵. Of course, it is inappropriate to call descriptive and onomatopoeic

³⁴Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 34.

³⁵Хакимова Ш. Приемы перевода интернациональных реалий [Текст] // Филология и лингвистика в современном обществе: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. – С. 179-181. – URL <https://moluch.ru/conf/phil/archive/107/4876>

words a concept with such complex scripts and frames. That is, its semantic properties do not pose a conceptual difficulty for translation. However, their translation may also be done differently in any context and one of the different methods of translation may have to be chosen.

Here it is necessary to dwell on the most difficult form of descriptive and onomatopoeic words to translate. The correct choice of the desired descriptive and onomatopoeic word is very important when the source of the sound is not given in the text, but only when the imitation itself is given to the sound, in which case the object has to be determined by the sound it emits.

For example: *Безовта қуш чуғурлаб потирлаб кетди. – (A bird, disturbed was chirping).*³⁶ - In such cases, the word **chirping** means that the bird is a sparrow. Here in Russian linguistics there is an opinion about the cases of voice recognition of the owner of the voice: In this case, it is necessary to take into account the psychoacoustic properties of the descriptive and sound imitation word (onomatop), its character, which reflects the state of speech, human and animal behavior, as well as aspects that illuminate the mental state³⁷. Example: “*Now that he was merely Toad, and no longer the Terror of the Highway, he giggled feebly and looked from one to the other appealingly, seeming quite to understand the situation. – Мана энди у йўл қароқчиси эмас, яна оддийгина жаноб Тоудга айланганда секингина пиқиллаб иршаяр, кўзларини бир у ёққа, бир бошқа ёққа олиб қочар, афтидан, ҳаммасини жуда яхши тушуниб турарди*³⁸.

As noted, descriptive and onomatopoeic expressions can be translated using one of the four methods given, regardless of their function in the sentence, no matter what semantics are expressed in them. The method can be chosen taking into account the wishes of the translator, the level of complexity of the text, the main meaning of the sound imitation or descriptive expression, and the secondary style, situational meanings, the function of the expressions in the sentence. However, in addition to these approaches, there is a sequence of translation of descriptive and sound imitation words developed by linguists. The linguist V.V.Fatkhulin identified the following six stages in the translation of descriptive and sound imitation words (onomatopes):

- 1) to define the semantic structure of the unit of onomatopoeic expression and determine the meaning of the word imitation based on the context;
- 2) to determine the content and weight of the analyzed onomatopoeic word in the context of the translated language;
- 3) to find an alternative word to onomatopoeic word in the language being translated;
- 4) to determine the content and weight of the unit of onomatopoeic expression in a target language and compare it with the content and weight of the onomatopoeic word in the native language;
- 5) if necessary, the onomatopoeic word is replaced or transliterated;

³⁶https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki

³⁷Бу ҳақда қаранг: Комиссаров В.Н. Когнитивные аспекты перевода / В.Н.Комиссаров // Перевод и лингвистика текста. – Москва, 1994. – С.7-25.

³⁸https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki

6) once the translation is complete, the text is re-examined to make sure there are no ambiguities or semantic inconsistencies³⁹.

Of course, we do not think that it is impossible to translate all the words and images of the Uzbek language through such complex schematic sequences. For example, the sounds of pets or other sound combinations are similar in each language. As a result, there is no significant difficulty in translating commonly used onomatopoeic words. However, the imitation of a number of other sounds found in nature is expressed differently in different languages. For this reason, the translation of all sound imitation words is not based on a single standard frame. It is advisable to take a separate approach to each case, and even to translate each descriptive and onomatopoeic expression in different contexts after thorough research⁴⁰.

A significant part of the meanings of onomatopoeia in Uzbek and English have their direct alternative expressions. The best solution is to translate such onomatopoeic words using the same alternative. However, in most works translated from Uzbek into English, we rarely observe such parallelism. For example: *Ерга қоқилгандек тек туриб бутун вужуди қулоқ бўлиб тинглади: гурс... гурс... гурс... Бобога ер ости гурсиллаётгандек туюлди, беихтиёр оёқ остига разм солди, қулоқ осди... йўқ, гурсиллаётган – одоқдаги тим девори эканлиги аниқ эди...* (M.M.Dust, “Jajman”) – *Grandfather Zardusht returned back as smiling at sellers for their childish acts and words. He heard the familiar voice from backside. He stopped. His entire body turned to an ear: bump... bump... bump... Firstly Grandfather thought that the voice came from the ground and looked at the floor. Listened to it attentively and only then he noticed that the voice was coming behind the distant walls of the trade house* (Translated by Sh.Sattorov).

On the other hand, we can see that the dictionaries of onomatopoeia in English, the imitation words in Uzbek and English are connected on the basis of asymmetric relations. A sound imitation expression in Uzbek can be given in English in several variants and vice versa. For example, the Uzbek word *yalt-yalt* has several alternatives in English, such as *bling-bling, flash, twinkle-twinkle*. There are also several variants in English of the words *dupur-dupur* or *taq-tuq*, which represent the sound of horse hooves: *tabdak-tabdak, tlot-tlot, toc-toc-tos, clip-clop, clippity-clop*.

In both languages being compared, there are pairs and repetitions of imitation expressions according to their structure. *Pat-pat, patir-putur (flap-flap-flap), shalop-shulup (freh-freh-freh), gaq-gaq (quack-quack), shitir-shitir (dibble -dopp), shuv- shuv (hoo hoo), dir-dir (pitter-patter), bilq-bilq, bilch-bilch (burble), chiq-chiq, tiq-tiq, (plip -ploop), shuv-shuv, zuv-zuv (chwump - schwump)* are examples of this, such as *cheep-cheep*. On the other hand, paired or repeated imitation words in Uzbek are used singularly in English. For example: *қуррр-қуррр (gurrhr), вии-вии (fizz), чўлн-чўлн (smack), шов-шув (yoooo), гумбур-гумбур (splatt)*.

³⁹Бу ҳақда қаранг: https://studbooks.net/2106592/literatura/osobennosti_perevoda_zvukopodrazhatelnoy_leksiki

⁴⁰Бу ҳақда қаранг: Кушникова Л.В. Взаимодействие языков и культур в переводческом пространстве: Дис. ... д-ра филолог. наук / Л.В.Кушникова. – Пермь, 2006.

In comparable languages, onomatopoeic meaning can be given both by sound imitation words and by verbs, nouns, and adjectives formed on the basis of sound imitation words, according to the requirements of the syntactic structure of the sentence. The analysis of a number of specific examples shows that if the translation of onomatopoeic expressions from Uzbek to English is based on a reasonable approach, the onomatopoeic meanings can be more intelligible and close to the English reader if they are translated from English sources and dictionaries.

CONCLUSION

1. The typological nature of languages can also be determined by the expression of physical and speech sounds in them, because in agglutinative languages there are many onomatopoeic expressions, while in inflected languages, especially Russian and English, such expressions are very rare. In Turkic languages, onomatopoeia is semantically, morphologically and syntactically diverse, and because it is characteristic of other word families, it has been difficult to determine its place among word groups. This confusion is exacerbated by the fact that onomatopoeic words are evaluated in the grammar of many Turkic languages on the basis of Russian language criteria, and that Russian is not rich in sound imitation expressions and that their categorial place is radically different from that of agglutinative languages.

2. The world linguistic picture serves as a connecting link between religious, mythological, philosophical and scientific pictures, as the same pictures are expressed directly through language. In the linguistic picture of the world, onomatopoeic words have a special significance. After all, in the national-linguistic picture of the world, onomatopoeic expressions express a person's feelings, knowledge, religious and secular views, life experience, and reflect the general articulatory capabilities of each language.

3. Descriptive and onomatopoeic words studied in the structure of interjections until the middle of the XX century are a separate category of words in the modern Uzbek literary language, and there are imitations of sound, image and situation. Given as a separate word group in the Uzbek language, this group made it easier to read the words. Of course, this does not mean that the interpretation of the imitations in the Turkic languages has been completed. One of the future tasks is to approach the evaluation of sound imitations based on the formation of languages, their primitive states, the place and position of word groups in them, their development, the state in which these development trends are reflected in imitations.

4. Onomatopoeic and descriptive words are divided into six groups according to their phonetic basis, they are used in pairs or repeatedly. Phonetically, long vowels are common in the structure of most imitation words. Short vowels can be used as a phonetic characteristic of imitative and descriptive words, while long vowels indicate the duration of the action, long vowels indicate the duration of the action, and the addition of *a* suffix to the end of one of the pairs of words indicates the continuity and intensity of the action.

5. The main difference between onomatopoeic and descriptive words from the category of exclamation is that they appear on a more grammatical basis, that is, in

the sentence as an independent syntactic function, able to perform various syntactic functions with the help of case endings. For this reason, it is inappropriate to include them in the range of interjections. The problem of morphological change of onomatopoeia - the study of their relationship with lexical and communicative forms in terms of “substantivization” can give new conclusions.

6. Each of the translation methods is relatively independent, but complementary. Onomatopoeic expressions can be given in translation in four different ways: transliteration, assimilation of the original word as a national concept or neologism, approximate translation, contextual translation. This has a positive effect on the perfection of translation, with one complementing the shortcomings of the other in the translation process. It is also observed that, depending on the characteristics and internal capabilities of the language, the use of one in place of the other, in the process of dominance, weakens.

7. If it is not possible to translate the onomatopoeic unit with the exact imitative expression, if the alternative of the word is not found, the possibility of giving it through the compound is the best solution. However, it is also possible to replace a sound imitative word in English with a verb or noun that fits the context, depending on its syntactic function.

8. In Uzbek and English, sound imitative meanings usually have their direct alternative expressions. At the same time, the sound imitation words meaning in the Uzbek and English languages are also connected on the basis of an asymmetric relationship: an onomatopoeic expression in the Uzbek language is given in several variants in the English language, and vice versa.

9. In both languages being compared, onomatopoeic expressions can be paired or repeated. In the languages in which the imitative meaning is compared, it is expedient that it be given both by onomatopoeic words and by imitation-based verbs, according to the requirements of the syntactic structure of the sentence.

10. The translator must retain the original text as much as possible in the translation of onomatopoeic words to ensure the adequacy of the content and syntactic structure of the translated text. This should not lead to the ambiguity of the syntactic devices generated in the translation. Of course, it is also incorrect to generalize syntactic adequacy, because the same content can be conveyed through different syntactic forms. The main focus should be on being able to fully convey the context, while maximizing the coherence of the meanings of the words in the translated languages.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЁНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ АНДИЖАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ**

АНДИЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

АЛИБОЕВА НИЛУФАР МАХАМАТАЛИ КИЗИ

**СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЗВУКОПОДРАЖАТЕЛЬНЫХ
СЛОВ В УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

**10.00.06 – Сравнительное литературоведение, сопоставительное
языкознание и переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD) ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Андижан – 2021

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2021.2.PhD/Fil977.

Диссертация выполнена в Кокандском государственном педагогическом институте.
Автореферат диссертации на трёх языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещен на веб-странице Андижанского государственного университета по адресу: www.adu.uz и в Информационно-образовательном портале «Ziyonet» www.ziyonet.uz.

Научный руководитель: Махмудов Низомиддин Мамадалиевич
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты: Хошимова Дилдора Мадаминовна
доктор филологических наук, доцент

Алиева Шахноза Айбековна
доктор философии по филологическим наукам

Ведущая организация: Ташкентский государственный университет
узбекского языка и литературы

Защита диссертации состоится « 31 » 08 2021 года в 12⁰⁰ часов на заседании Научного совета PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 при Андижанском государственном университете по адресу: 170100, г. Андижан, Университетская улица 129. Тел: 0(374) 223 8814; факс: 0(374) 223 88 30; e-mail: agsu_info@edu.uz

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Андижанского государственного университета (зарегистрирована под № 352) Адрес: 170100, г. Андижан, Университетская улица 129. Тел: 0(374) 223 8814; факс: 0(374) 223 88 30;

Автореферат диссертации разослан « 14 » 08 2021 года.
(протокол рассылки № _____ от « ____ » _____ 2021 года)

Шахобитдинова Ш.Х.
Председатель научного совета по присуждению
ученых степеней, доктор филол. наук, профессор

Усмонов Ф.Ф.
Ученый секретарь научного совета по присуждению
ученых степеней, кандидат д.ф.ф.н.

З Умарходжаев М.Э.
Зам. председателя научного семинара при
Ученом совете по присуждению ученых
степеней, доктор филол. наук, профессор.

Введение (Аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является исследование типологических особенностей современных английских и узбекских звукоподражательных слов, их семантических и контекстных описаний, показывающих нормы постоянного употребления, освещение проблем перевода.

В качестве объекта исследования были выбраны звукоподражательные слова в английском и узбекском языках.

Предметом исследования являются проблемы морфологического, семантического и типологически-структурного статуса звукоподражательных слов в современном английском и узбекском языках, а также их перевод.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

доказано подразделение звукоподражательных слов в узбекском языке по типам инстантов, континуантов и фреквентативов в соответствии с фонологической природой шума, а не в зависимости от источника шума;

определены категоризации звукоподражательных слов как отдельной группы слов между независимыми и зависимыми группами слов на морфологическом уровне в узбекском языке; в английском языке звукоподражательные слова, сформированные из независимых групп слов, названные ономатопами включаются в группу независимых слов по своим грамматическим признакам;

определены изъяны в переводе звукоподражательных слов с узбекского на английский, а также с английского на узбекский, такие как пропуск, транслитерация и использование неэквивалентных выражений звукоподражательных слов;

были даны рекомендации по использованию точных эквивалентов звукоподражательных слов для устранения изъянов в переводе, выражению звукоподражания описательными словами в переводе или выражению звукоподражания в переводе с помощью других частей речи.

Внедрение результатов исследований.

На основе сравнительного исследования соотношения звукоподражательных и описательных слов в английском и узбекском языках:

выводы материалов диссертации по вопросам общности языка и культуры, семантико-функциональным и лингвокультурологическим особенностям звукоподражательных слов, их связи с культурой речи, реализации функциональной категоризации коренных и заимствованных слов, понятия семантического разногласия в языках, его основных принципах и методологических факторах были использованы в фундаментальном проекте ОТ-Ф1-18 «Разработка методов и методологии формирования народной языковой культуры» (Справка № 319-1805-35 от Министерства высшего и средне-специального образования от 18 мая 2021 г.). В результате усовершенствована методика обеспечения студентов навыками речевой культуры в процессе сравнительного обучения иностранному языку в системе высшего образования;

теоретические воззрения, практические рекомендации и научные заключения о культурной природе языка, его семантических особенностях из материалов третьей главы диссертации, озаглавленной «Звукоподражания в национальном языковой картине мира и проблемы их типологического изучения», были использованы в учебнике «Современный узбекский язык» для студентов направлений бакалавриата факультета Филологии и обучения языкам (узбекский язык) (ссылка Министерства высшего и среднего специального образования № 319-1805-35 от 18 мая 2021 г.). В результате были усовершенствованы представления о специфических свойствах звукоподражательных слов.

рекомендации по вопросам перевода звукоподражательных слов с узбекского на английский и с английского на узбекский, научные заключения о структуре звукоподражательных слов по типам фонологического шума, морфологических свойств ономастов в английском языке были использованы в международном проекте «Модернизация медицинских наук в учреждениях и университетах» (2015-2018). (Справка Министерства высшего и среднего специального образования № 319-1805-35 от 18 мая 2021 г.). В результате показана роль звукоподражательных слов в медицинской коммуникации и даны рекомендации по применению теоретических знаний на практике, формированию разговорных навыков и умений;

научные воззрения о методологических аспектах звукоподражательных выражений в узбекском языке, классифицирующихся как отдельная группа слов между независимыми и зависимыми группами слов на морфологическом уровне, сведения о том, что в английской лингвистике звукоподражательные слова, образованные из самих же звукоподражаний, собирательно называются ономатопами, но в морфологическом слое звукоподражательные слова входят в одну из групп независимых слов были использованы в беседах радиопрограмм «Образование и развитие», «Литературный процесс» в 2021 году, подготовленные редакцией НРТК «Узбекистан» (ссылка Государственного унитарного предприятия «Узбекистан» Национальной телерадиокомпании Узбекистана от 29 марта 2021 года № Уз / Р-01-35-21). В результате роль образных слов в культуре узбекской речи, решение задач перевода на англо-узбекские языки даны на научной и практической основе.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх основных глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Общий объём диссертации составляет 127 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (Часть I; Part I)

1. Алибоева Н. Expression of descriptive meaning in English and their features // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, Volume 8 Number 8, 2020 Part III, ISSN 2056-5852. – P.72-76 (Impact factor 5.525.).
2. Алибоева Н. Semantic Grammatical opportunities of descriptive and Imitative units in Uzbek languages. The American Journal of Social Science and Education Innovations, Volume 2, 2020. – P. 212-215 (Impact factor 5.525.).
3. Алибоева Н. Types of Onomatopoeic units and their use in the English Language // Илмий Хабарнома. АнДУ. 2019, №.2. – Б. 101-107 (10.00.00. – №11).
4. Алибоева Н. Инглиз ва ўзбек тилларида тасвирий ва тақлидий сўзларнинг гапдаги ўрни // НамДУ илмий ахборотномаси. – 2020, №12. – Б. 492-410 (10.00.00. – № 26).
5. Алибоева Н. Ўзбек тилида тасвирий ва тақлидий маъно ҳамда уларнинг инглиз тилида берилиши // Тил ва адабиёт таълими. – 2020, № 1. – Б. 33-35 (10.00.00. –№ 9).
6. Алибоева Н. Инглиз тилида тасвирий маънонинг ифодаланиши // ФарДУ илмий хабарлари. – 2018, №4. – Б.80-83 (10.00.00. – № 20).
7. Алибоева Н. Инглиз тилида тасвирий маънонинг ифодаланиши // Научный журнал. Интернаука. – Москва – 2020, август. – С. 48-50.
8. Алибоева Н. Imitations in the national linguistic image of the world, International conference on digital society, innovations & integrations of life in new century. – Польша, 2021, февраль. – Б. 1-3.
9. Алибоева Н. Ўзбек тилидаги тасвирий ва тақлидий маъноларнинг инглиз тилида ифодаланиши // Ўзбекистонда илғор инновацион таълимни ривожлантириш истиқболлари мавзусидаги республика илмий конференцияси – Тошкент, 29 август 2020 йил. –№1. – Б. 3-8.
10. Алибоева Н. Оламнинг миллий лисоний тасвирида тақлидлар ва уларни типологик ўрганиш муаммолари // Замонавий таълим тизимини ривожлантириш ва унга қаратилган креатив ғоялар, тақлифлар ва ечимлар, мавзусидаги 5 сонли республика илмий-амалий онлайн конференцияси – Фарғона, 15-декабрь 2020, – Б. 104-107.
11. Алибоева Н. Ўзбек тилида тасвирий ва тақлидий бирликларнинг семантик-грамматик имкониятлари // Science, Research, Development#32, халқаро конференция, – Berlin, 30.08.2020-31.08.2020. – P.117-119.

II бўлим (Часть II; Part II)

12. Алибоева Н. Оламнинг миллий лисоний манзарасида тақлидлар // International Scientific Conference: Modern Scientific challenges and trends. – Poland, 11 апрель 2021. – Б.207-210.